

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

КЊИГА ХХVIII

„Srpski dijalektološki zbornik“

Raspriave i građa

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

Др Павле Ивић, др Асим Пецо и др Миљар Пешикан

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

PG
1387
.A2
S77
V.28

INDIANA UNIVERSITY
LIBRARY
BLOOMINGTON

БЕОГРАД
1982

Handwritten mark

Секретар часописа

Мр Никола Рамњ

Израду и штампање финансира Републичка заједница науке Србије

***** Издају *****
* Indiana University *
* Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35/II *
* APR 15 1983 *
* Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I *
* Library *

Штампа: Издавачко-штампарска радња организација „МИНЕРВА”, Суботица

Srpski dijalektoleski zbornik. Vol.28,
1982.

Slavic. Shelve main.

САДРЖАЈ

	Стр.
Радослав М. Павловић: Облици деκлинације и конјугације у говору подручја Раче Крагујевачке (с посебним освртом на акценат)	7—61
Милија Станић: Ускочки акценат	63—191

РАДОСЛАВ М. ПАВЛОВИЋ

**ОБЛИЦИ ДЕКЛИНАЦИЈЕ И КОНЈУГАЦИЈЕ
У ГОВОРУ ПОДРУЧЈА РАЧЕ КРАГУЈЕВАЧКЕ**

(С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА АКЦЕНАТ)

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
УВОД	11—12
АКЦЕНАТ	13—16
ДЕКЛИНАЦИЈА	17—36
Деклинација именица	18—30
Деклинација именица I врсте	18—19
Акцент именица мушког рода	19—23
Акцент именица средњег рода I врсте	23—25
Деклинација именица II врсте	25
Акцент именица II врсте	25—26
Деклинација именица III врсте	26—27
Акцент именица III врсте	27—29
Деклинација именица IV врсте	29
Акцент именица IV врсте	29—30
Деклинација придева	30—34
Облици компарације	31—32
Акцент придева	32—34
Акцент компаратива и суперлатива	34
Деклинација заменица	34—36
Бројеви	36
КОНЈУГАЦИЈА	37—55
Глаголске основе	37—43
I врста	37—39
II врста	39
III врста	39—40
IV врста	40
V врста	40—41
VI врста	41
VII врста	42

	Страна
VIII врста	42
Неке фонетске промене у глаголским основама	43
Помоћни глаголи	44
Презент	45
Акцент презента	46—48
Императив	48—49
Акцент императива	49
Имперфекат	50
Аорист	50—51
Акцент аориста	51—52
Глаголаки прилози	52
Глаголски придеви	52—53
Акцент гл. придева радног	53—54
Перфекат и плусquamперфекат	54
Футур	54—55
Футур егзактни	55
Инфинитив	55
ЗАКЉУЧАК	56—57
СКРАЋЕНИЦЕ УПОТРЕБЉЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ	58—59
РЕЗИЈОМЕ	61

УВОД

1. О говору Раче и ближе околине досад је писао само Д. Јовић, и то у три маха, али његово интересовање било је усмерено само на неке синтаксичке и акценатске проблеме овог говора¹.

Оцену вредности дијалектолошког материјала што га је на овом терену забелсжио др Ј. Ердџановић у својој *Етимолошкој грађи о Шумадинцима* дао је Д. Јовић².

Западно и југозападно од ове зоне налазе се гранична села Чумић и Церовац. О гласовним и морфолошким особинама њиховог говора писао је Д. Барјактаревић³, а акценат именица и придева у говору села Чумића описала је М. Грковић⁴.

2. Зона у којој сам вршио испитивања захвата, поред Раче, следећа села: Горње Јарушице (ГЈ), Доње Јарушице (ДЈ), Борце (Бц), Бурђево (Б), Вишевац (Виш) са засеком Вишевчићем, Бошњане (Бњ), Адровац (А), Доњу Рачу (ДР), Поповић (П), Мирашевац (М), Вучић (Вч), Трску (Т), Сипић (С), Велико Крчмаре (ВК) и Мало Крчмаре (МК). Сва ова села налазе се у сливу реке Раче и њених притока, а економски и административно су већ дуго везана за Рачу.

3. Према подацима што их дзје Т. Радивојевић⁵ становништво села околине Раче пореклом је из 36 области. Даћемо их овде према броју домова, односно кућа: Тимок 434, Стара Србија⁶ 432, Косово 139, Нишава 82, Лепеница 80, Моравица 79, Босна 74, Ресава 67, Црна река 66, Осат 52, Јасеница 47, Ибар 46, Колубара 44, Драгачево 40, Македонија 39, Црна Гора 35, Биначка Морава 31, Херцеговина 27, Бугарска 22, Колашин 18, Црница 16, Расина 13, Љиг 12, Соколска

¹ Д. Јовић, ГФФНС IV, ГФФНС V, ЗБВПШЗ I.

² Д. Јовић, ГФФНС V, 163

³ Д. Барјактаревић, ЗФЛ IV-V и ЗФФП II.

⁴ М. Грковић, ППШ III и ППШ IV. И аутор овога рада родом је из граничног села Сепца.

⁵ Т. Радивојевић, *Насеља у Лепеници*, СЕЗБ XIVII, Насеља и порекло становништва 27, стр. 2-3, 18, 40, 52, 60, 80, 117, 119-120, 139-140, 142, 156, 172, 186, 212, 213.

⁶ А. Велић, *Стара Србија са историјско-језичке тачке гледишта*, Бгд 1912.

река 10, Турија 9, Гружа 8, непосредни десни слив Велике Мораве и Бетиња по 3, четири области по 2 и четири области по 1 дом. Од 1903. године, када су ови подаци сакупљени, до данас стање је, наравно, доста измењено.

Доња Рача има становништво из 16, а Сипић из 15 области. Мирешвац, Вучић и заселак Вишевчић насељени су Тимочанима, Манђупа заселак Поповића — Косовцима, Г. Јарушице — Студеничанима, Ђурђево и Бошњане у већини Динарцима.

О евентуалном стариначком живљу на овом терену немамо никаквих података.

Т. Радивојевић дао је и податке о времену насељавања и оснивања појединих села. С д а к о 1740. до 1787. основана су ова села: Вишевац, Борци, Велико и Мало Кучмире, Поповић, Сипић, Доња Рача, Горње и Доње Јарушице, а у време Кочине крајине и првог српског устанка Вучић, Адровац и заселак села Ђурђева — Лукање.

4. У оваквој измешаности становништва, које је пре доласка у ове крајеве представљало сасвим различите говорне типове, најбројније струје успевале су да сачувају неке од основних обележја свога говорног типа. Међутим, мешањем између себе свака од група примала је понеку језичку црту од суседа, а исто тако коју своју црту наметала суседима. И поред јако изражене тенденције за изједначањем језичких црта и стварањем јединственог говорног типа, села са искључиво тимочким становништвом — Мирешвац, Вучић и Вишевчић — представљају, нарочито по акценту, посебан говорни тип. Управо због тога је и тешко одредити дијалекатску припадност говора овог подручја.⁷

Једно је несумњиво: тимочко-јужноморавска струја успела је да неке од својих говорних црта сачува у селима са становништвом претежно из тих крајева и да их, у мањој или већој мери, наметне досељеницима из других крајева.

⁷ О питању дијалекатску припадности ових говора в. код Д. Јовића, ГФФНС V, 165—66. и тамо наведену литературу.

АКЦЕНАТ

5. Акценатски систем говора Раче посебно је изучавао Д. Јовић⁹. Он је сасвим правилно уочио да се, кад је реч о говору ове области, „не може говорити о дефинитивном, уједначеном, компактном акценатском систему“¹⁰.

Говор Миращевца, Вучића, Вишевчића и у нешто мањој мери Адровца чини један акценатски тип, а говор осталих села — други. Говор неких фамилија из Д. Раче веома је близак првом акценатском типу.

6. Акценатски систем прве зоне карактерише:

- 1) постојање експираторног акцента,
- 2) непостојање неакцентованих дугих слогова,
- 3) продужење у говор дугих акцената — дугосилазног и дугоузлазног, поред краткосилазног, чија је употреба већ раширења.

а) Експираторни акценат може стајати на свим слоговима:

- *седи, деће, моли* 1. л. аор., *седѐ;*
- *рођен, њај, јунак;*
- *најурили, њолицили, мислела, нашао, јунаци, дојурине, доко- њамо* аор., *да се скочање, раскомбиши се, њказао;*
- *нађен, каже, вуче се, да ручамо, деће, кућа.*

Јовић је тачно уочио да се овај акценат најбоље очувао у Миращевцу, а затим у Вучићу¹⁰; затим следе: Вишевчић, Адровац и део Д. Раче. У другим селима појава експираторног акцената сасвим се ретко среће и то обично у облику радног глаголског придеза а гл. *ићи*: *дошао* П, Бц, *ошшиао* Бњ.

⁹ Д. Јовић, ГФФНС V

⁹ Д. Јовић, н.д., 168.

¹⁰ Д. Јовић, н.д., 178.

Експираторни акценат, како се из примера види, стоји на месту старих силазних акцената или дугоузлазног у новоштокавским говорима.

б) Именице Даничићевог типа *змија* (Акц. 6) ретко сам бележио са експираторним акцентом, већ обично са краткосилазним на првом слогу. Такав је случај и са облицима императива Даничићевог типа *идсији* — *идсим* и *лдији* (Акц. 142. и 144). У овом другом случају експираторни акценат сам бележио само у Мирашевцу, али ваља напоменути да сам и ту од исте особе слушао и *најдочи* и *најдчи*.

в) Облици са дугоузлазним и дугосилазним акцентом доста се ређе чују у Мирашевцу него у говору других досељеника из призренско-тимочке области.

7. Експираторни акценат најбоље се чува у говору старијих особа, нарочито жена које су се родиле и удале у једном од села која знају за њега. Међутим, њега стално и све живље потискује тонски акценат. У говору млађих особа из села прве зоне сасвим је обична појава дугосилазног и дугоузлазног акцената, а нарочито краткосилазног. Дугоузлазни се најчешће чује при изговору именица Даничићевог типа *глава* (Акц. 4), *вино* (Акц. 61), *одело* (Акц. 66), *народ* (Акц. 26).

8. Тенденција даљег развоја акценатског система у овој зони неом је уочљива: прво долази до потискивања експираторног акцената кратким тонским акцентом, а потом и до успостављања дугих тонских акцената на оним слововима на којима се они налазе и у новоштокавским говорима.

9. Акценатски систем друге зоне карактеришу ови елементи:

- 1) троакценатски систем од два дуга и једног кратког акцената;
- 2) готово редовно скраћивање неакцентованих дугих слогова, испред и иза акценатованог слога.

Овакав акценатски тип има, даље, следеће особине.

а) Кратки акценат може стајати на свим слововима, укључујући и крајњи затворени, а понекад и отворени слог. На крајњем отвореном слогу тај акценат може стајати у 1. л. једн. аориста: *ја засид*, *одд*. Његово чување у првом примеру може се тумачити жељом за очувањем разлике између првог, с једне стране, и 2. и 3. л. једн., с друге, а у другом примеру — наслањањем на лица у множини (*оддмо*, *оддше*). Често се срета и 3. л. мн. презента: *илешу*, *узру*, *ноћ*, *ноћу*. Ову сам појаву бележио у оним селима где је већи проценат тимочког стањивања што упућује на узрок скраћивања дугосилазног акцената. Карактеристично је да у говору прве зоне никако немамо у овом случају дугосилазни ни код млађих особа које су иначе усвојиле изговор тог акцената.

Сем у наведеним случајевима, кратки акценат се налази на отвореном крајњем слогу и у неким појединачним примерима, нпр.: *ишкв*, ређе *ишке*, *шакв*, *коид*, *ћенд*, *јабџ* и *јдбе*. Неке од ових речи још чешће се чују са дугосилазним акцентом на крајњем слогу, што зависи од места тих речи у реченици, тј. од реченичног акцената.

У свим селима често сам слушао кратки акценат пред енклитиком у овим случајевима: *једва ја нађо* поред *јдџа*; *нека ја* поред *нека ше* и сл.¹¹.

б) На крајњем затвореном слогу, пак, кратки акценат се често чује. Сем у категоријама променљивих речи, о чему ће бити речи касније, налазимо га код прилога типа *овдм*, какве бележи и Д. Јовић у трстеничком говору¹², затим у *вечерџс*, *данџс*, *ноћџс*, *јесенџс*, *зимџс* како је и у косовско-метох. говору и другде¹³, *сасвџм*, *ошџич* и сл.

в) Са унутрашњих и крајњих слогова краткосилазни акценат је доследно пренесен на претходни дуги слог у облику дугоузлазног акцента: *иџиџо*, *руџа* и сл. по чему се овај говор битно разликује од косовско-ресавског.

Јовић бележи и примере са очуваном дужином испред слога са кратким акцентом¹⁴. Ја сам нашао само у М. Крчмарима — *ириџао*, Д. Рачи — *ириџала* и Д. Јарушицама — *иџиџли*. Мислим да се ова појава никако не може сматрати типичном за овај говор. Она чак није константна одлика говора особа од којих сам примере прибележио.

Редовна је појава повлачење и дугосилазног акцента на претходни слог ако је он дуг: *врџди*, *ашџов*, *руџом* и сл.

Понекад се дугоузлазни акценат до извесне мере редуцира, нпр: *браџиџнаџ*, *иџврџиџваџ* Бџ, *иџдџваџлиџ* Дџ, *иџзнџ/џем* Вш, С, ВК. Јовић мисли да је ово косовско-ресавска црта, а кад је реч о глаг. придеву радном од глагола на *-иваџи* да је до ове појаве дошло наслањањем на презент.¹⁵ Ја бих рекао да је овде пре у питању мешање са становништвом које припада првом акценатском типу.

г) Стари кратки акценат са крајњег отвореног слога, сем у појединачним случајевима наведеним напред под а), пренет је на претходни кратки слог: *жџна*, *сџло*, *будџла*, *врџиџно*, *иџгле*, *сирџче*.

О процесу преношења кратког акцента са крајњег затвореног слога на претходни кратки и одступањима од тога, као и о појединачним померањима унутрашњих кратких акцената говорићемо у одељку о акценту појединих врста речи.

10. Спорадична појава краткоузлазног акцента у појединим речима при њиховом изговору од стране појединаца не заслужује посебну пажњу. Такви се појединци могу наћи само у оним селима где има доста досељеника из Босне и Херцеговине, а таква су М. Крчмаре, Бошњане, а потом Г. и Д. Јарушице. Најчешће и они краткоузлазни акценат изговарају као краткосилазни.

¹¹ О узроку померања кратког акцента и знатно чешћег чувања дугосилазног на отвореном крајњем слогу у старијим шток. говорима в. А. Пецо и Б. М., СДЗБ XVII, 291.

¹² Д. Јовић, СДЗБ XVII, 24, в. и тамо наведену литературу.

¹³ П. Ивић, СДЗБ XII, 30.

¹⁴ Д. Јовић, ГФФНС V, 177.

¹⁵ Д. Јовић, н. д., 176.

11. Кановачко дуљење може се чути и у селима овог говора. Примере овог дуљења Јовић је нашао у Ђурђеву а у мањој мери у В. Крчмарима. Појава је, међутим, позната и Сибићу а у мањој мери Г. Јарушицама, где сам забележио *кѡња, на кѡју*. Тумачење ове појаве које даје Јовић¹⁶ за мене је прихватљиво. Наиме, он сматра да је овај говор знао за краткоузлазни акценат, па да је пре његовог изједначења са краткосилазним дошло до дуљења у дугоузлазни. Морам рећи да сам и у самом Ђурђеву, где је ова појава најизразитија, слушао од истог информатора да час изговара *кѡзан*, час *кѡзан*. Међутим, један потес под Виском, где и Сибићанци и Великокрчмарци имају своје њиве, сви они зову *Планина*¹⁷.

Неки случајеви појаве дугоузлазног акцента тамо где је код Вука краткоузлазни познати су целом говору са овим другим акценатским системом, али о њима ће бити речи касније у прегледу акцента за поједине категорије облика речи.

12. Овом говору познати су и примери преношења акцента на проклитику.

а) На негацију *не* редовно се преноси акценат са облика презенте и глаг. придева гл. *зна̄ти*: *не̄ знам, не̄ знамо, не̄ знала свӣ дца!*, *зна̄о — не̄ знао не̄ј нӣшца̄ о̄ из̄убӣти*, као и са облика за 2. и 3. л. једн. аориста: *не̄ виде, не̄ мо̄гаде, не̄ даде, не̄ испрескака, не̄ њоскочи, не̄ дође*; тако и *не̄ би*.

б) Бројни су примери преношења акцента на предлог у специјалним изразима са прилошким значењем: *ид̄/ид̄/сид̄аросид̄, мдро̄ му ид̄дочи, сид̄ално̄ му о̄во̄ сид̄о̄й иред̄очи*, али: *не̄ др̄ж̄ њак̄о̄ блӣзӯ иред̄ дчи*. Ситуација је иста као и у трстеничком говору¹⁸, а тако је и у говору села Чумића¹⁹.

¹⁶ Д. Јовић, н. д., 181—82.

¹⁷ О распрострањању кановачког акцента и његовом настанку в. П. Ивић, н. д., 29—30; А. Пецо и Б. М., н. д., 297. и тамо наведену литературу.

¹⁸ Д. Јовић, СДЗБ XVII, 35.

¹⁹ М. Грковић, ППЈ III.

ДЕКЛИНАЦИЈА

13. Падска систем у овом говору налази се при снажном превирању. Ради се о сукобу дза по структури супротна типа: млађег новоштокавског и призренско-тимочког. Аналитичка деклинација најбоље је очувана у Мирашевцу: *положила на јовгда*²⁰. Инструментал се редовно исказује предлогом *са*, *со* + акузатив: *со мѣн, са бѣч*.

14. У говору млађег и школованијег света из села са тимочким становништвом јавља се и деклинација књижевног језика, али се врло често меша са дијалекатском.

15. У селима друге зоне постоји систем деклинације какав је и у књижевном језику. Међутим, утицај тимочког и делимично косовско-ресавског становништва и близина косовско-ресавског дијалекта чине да овај систем није сасвим стабилан. Јавља се, на пример, честа замена инструментала конструкцијом *с/а/*, *јред, јод* + акузатив: *крѣве ми с јорѣкло Ђ; нѣсам дѣбар са жѣшо Бѣ; јосвѣђо се с дѣа, јосѣко се с нѣж Вш; свѣђао се с јрѣседника; осѣдѣви јред мѣн Бњ; сѣјајѣла јред кафѣну, рѣним и с конѣнѣрѣш ДР; јдари је с мошѣку С; свѣђо се са Душѣна, коѣо са нѣко друшѣво ВК; јѣо е рѣко јред судѣу ДЈ; затим: из Дѣњу Рѣчу, из Сѣшѣ, без вѣно, без мѣн/е/; осетна поремѣшеност односа акузатива као падска правца кретања и локатива као падаже места вршења глаголске радње: *дѣе у шѣдлу и бѣо сам у шѣдлу; држѣм на шѣван, сѣдѣ на јрѣзор*. Може се чути и *јдем у Рѣчи*.*

16. Очигледна је тенденција да се деклинациони систем формира онако какав је у књижевном језику. На то утичу школа и средства масовне комуникације.

17. Утицај млађе новоштокавске деклинације очигледан је у синкретизму дат.-инстр.-лок. мн.; затим у наставку *-и* за Д-Лјд именица III врсте.

²⁰ Знаком **!** се условно обележава и кратки и еспираторни акценат.

ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА

ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА I ВРСТЕ²¹

18. а) У говору Раче, као и у књижевном језику, налазимо оба наставка у Вјд — и -у и -е, али они нису чврсто везани за одређене основе. Наиме, на исту основу чак исте именице додаје се час један час други наставак: *вдле и вдлу, кдњу и кдње, мајд́рче и мајд́рцу, бурд́зеру и бурд́зере, комадд́ниџе и комадд́ниџу, мани́уџу и мани́уџе, секретд́ару и секретд́шаре, лудаку и лудаче, учид́иџељу, учид́иџелу и ређе учид́иџеле, слей́че и слей́цу, баксуд́у и баксуд́е, кд́манди́ре и кд́манди́ру, кд́манди́ру, и само Вели́мире*. Ипак постоје случајеви кад је један од наставака везан за одређену основу. Такав је случај са наставком -у:

— кад је основа на -ћ: *Живд́новићу, млд́дићу, несрећ́њаковићу;*

— код именица на -/а/к: *цвр́кцу, мућку, џа́ику* и сл.

б) За вок. се понекад употреби облик ном.: *друй́, сир́иц, шед́шак, мд́мак*.

в) Лична имена на сугл. *і* имају увек наставак -е испред којег се овај често не палатализује: *Прд́драже и Прд́драіе, Мидд́драже и Мидд́драіе*.

19. У инстр. овде није, као у суседном Чумићу²², уопштен наставак -ом. Готово стално употребу наставка -ом налазимо само у Г. Јарушицама, а у осталим селима за њу се може рећи да је претежна. Наиме, уопштавање наст. -ом врши се и код именица са оснoвом на мек или очврсли сугласник: *младд́иџом и младд́иџем, ма́љом и ма́љем, џасуд́љом и џасуд́љем, кра́јом и кра́јем, али само рђем; свир́ачом и свир́ачем, ојанч́аром и ојанч́арем, нб́жом и нб́жом, Вели́заром и ретко Вели́зарем*. Именица *ју́џи*, као и у књижевном језику, има облик *ју́џиом*, али и, истина знатно ређе, *ју́џиџем*; тако и: *јру́џиом и јру́џиџем*.

Инструментал личног имена *Миле* гласи: *Милеј́ом и Милом*, а од *Дуле* само *Дулеј́ом, Буле — Булеј́ом, Циле — Цилеј́ом*.

20. Уметак -ов/ев у множини јавља се по правилу као и у књиж. језику. Поред *дани* раширено је и *дано̀ви*, поред *ја́ици* и *ја́икови*, а *ід-лубови, зверови, знакови, јасенови, кдлуј́ови, ћилмивови, чунокви* распрострањеније је него *ідлуби, звери* итд.

У именима села *Бдишане* и *Крчмаре* сачуван је у Нмц стари наставак именица с оснoвом на сугласник. У говору становника ове области им. *Бдишане* има падежне наставке једнине, а им. *Крчмаре* падежне наставке множине: у *Бдишану, из Мд́ли Крчмара, у Крчмарима*; тако и: у *Јарушицама*.

21. Облици Гмц су као и у књижевном језику. Међутим, наст. -и има ширу употребу. Овде је само: *месџи, вд́иџи, црџи, мрџи, од врџи, брџи, седџи ју́џи* и ређе *седџи ју́џа, иџи рџи и иџи рџова*.

²¹ У овом раду примењен је принцип поделе именица на четири врсте.

²² Д. Барјактаревић, ЗФЛ IV—V, 17.

Ген. мн. на -а од им. *кдла* чуо сам само у П: *с кдла*; у осталим се-
лима ове зоне само је *с кдли*, *из кдли*. Исти је случај и с именицом *колџо* :
у П — *кдлена*, другде — *кдлени*. Појава наст. -и у Гмн код друге именице
може се протумачити аналогично према им. *џар* — *џари*, јер и колџа пред-
стављају пар. Биће да у тој вези стоји и им. *кдла*.

Им. *џовџа*, која се у овом говору осећа као збирна, у Гмн најчешће
има наст. -и: *без џовџи*.

22. Значајније одступање у односу на књижевни језик је изјед-
начење Амн именица м.р. са номинативом: *ндси џакови*, *џродџе ордси*,
д оладим џивџи, *џој бџкови*, *џиџе џрслџи*, *нџ д изџије џред џуди*, *рџни за*
онџ бакрачи. Књижевни облици акузатива ових именица најчешће се
могу чути у ГЈ, а у мањој мери у ВК и С.

Тамо где се облик Нмн употребљава у акузативу долази до ње-
гове употребе у инструменталу: *с мџи синови*, *с џрофџсори*, *брџоџом џод*
крџџи, *само се крџџи џред џаџи*,

23. а) Лична имена на -оје обично се изговарају без сугл. *ј*: *Мџлоџ*,
Бџоџе, *Милџвоџе*, *Рџдиџоџе*. Тако је и у инструменталу: *Бџоџем*, ређе *Бџоџем*,
Милџвоџем, ређе *Милџвоџем* и сл.

Пред наставком -ем у Ијд најчешће се губи сугл. *ј* и код именица
типа *бџј*: *бџем*, знатно ређе *бџјем*, *брџем*, *инџем*, *зџвоџем*, *знџем*, *крџем*,
крџем, *рџем*, *слџчаџем*; тако и *зџлоџаџем*, али ова именица најчешће има измењен
облик номинатива — *зџлоџи*.

б) Редовно су упрошћене сугласничке групе *сџи*, *зд*, *џиџи* на крају
речи: *џлас*, *џрџз*, *џрџџи*²³.

в) Код именица ср. р. на -џсџиво обавезно долази до упрошћавања
ове групе у -сџиво или -џџиво: *брџсџиво*, *брџџџиво*. У наст. -сџиво ослабљена
је артикулација сугл. *џ*, па се он каткада сасвим губи: *џознџнџсџиво*, *џри-
џаџџџџсџиво*.

г) Име града Крагујевца овде се изговара *Краџџ(ј)џџаџ*, *Краџџ(ј)џџаџ*.

24. Именица *биџикл* овде је, као и у неким другим говорима, ж.
рода: *биџикла*, *биџикле*.

Уз именице *џко* и *џво* у множини атрибут стоји у облику за ж. или
м. род: *џрџне џчи* и *исџџли џиџи џчи*, *џџлиџе џџи* и *џџлиџи џџи*; тако и: *џџџне*
џрџџи и *џма маџи џрџџи*.

Именица *сџр* у Нјд као и им. *џџк* и *џџб*, чешће има облик на -а :
*сџра*²⁴, а каткада се чује и облик *сџрење*.

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА МУШКОГ РОДА

25. а) Даничићев акценатски тип *џрџџ*, лок. *џрџџу* (Акц. 19—21)
постоји и у овом говору. Међутим, има случајева уједначења система,
па је у лок. дугосилазни: *џанџу*, *џџџу*; у Дмн само *џанџима*, али је много
више оних које су акценат локалитива пренеле и на остале двосложне

²³ О овој појави в. Д. Јовић, н. д., 71 и тамо наведену литературу.

²⁴ А. Пецо и Б. М., н. д., 331, в. и тамо наведену литературу.

облике у једнини: *брус, бруса, брусу, брусом*, мн. *брусови и брусеви, брусова, брусовима, вбз, вбза и вбза*, мн. *вбзови, ври, вриа и вриа*, *зид, зида и зида*, мн. *зидови, зуб, зуба*, мн. *зуби, кљун, кљуна — кљунови и кљунови, круї, круїа и круїа — круїови, лис, листиа — листиови, луї, луїа и луїа — луїови, ируи, ируїа — ируїови и ируїеви, реї, реїа и реїа — реїови, сирук, сирука — сирукови, суд (посуд), суда и суда — судови, ирн, ирна — ирнови, цвеи, цвеїа и цвеїа — цвеїови и цвеїови, цреї, цреїа, — цреїови и цреїови, ирбз, ирбзда — ирбздови, брак, брака и брака — бракови, вїс, вїса — вїсови, иїб, иїба и иїба, жбун, жбуна — жбунови, жуљ, жуља и жуља — жуљеви и жуљеви, жїр, жїра и жїра — жїрови и жїреви, сри, сриа — сриови и сриови; тако и: *иужа и иужа*.*

б) Им. *лѣк*, која би према Даничићу (Акц. 22) морала у ген. имати дугоузлазни акценат, у овом говору, пак, обичнија је са дугосилазним: *смучило ми се од лѣка*, али у изреци *Ако има вѣка, има и лѣка* само са дугоузлазним. Од Даничићевог типа *сїриц, сїрица* овде има и других одступања: *кѣц, кѣца*, мн. *кѣчеви и кѣчеви, сїуб, сїуба и сїуба — сїубови и сїубови, бан, бана — банови, бїк, бїка — бїкови и бїкови, бїкова, бїковима, клїй, клїїа и клїїа — клїїови и клїїови, дрѣн, дрѣна — дрѣнови, ириш, иришїа*.

26. а) Многе именице које иду у Даничићев тип *бѣј, бѣја*, лок. *бѣју*, мн. *бѣјеви* (Акц. 23) имају у целој једини и множини кратки акценат на првом слогу: *брѣд, дѣм, зѣдр, зѣдј, крѣј, крѣе, рѣе, рѣк, сѣк, сїрѣ*. Друге именице чувају дугосилазни у ном.: *бѣј, бѣја*, мн. *бѣјеви*; тако и: *брѣј, иѣвј, зѣвј, крѣј, лѣд лѣј, мѣд, мѣс, нѣј, нѣс, илѣд, рѣј, рѣј, смѣј, сїѣвр и сїѣвр*. Им. *лѣв* има двојак облике у зависним падсжимз: *лѣва и лѣва*.

Само им. *бѣи* има у мн. акценат који одговара Даничићевом типу: *бѣїдѣи*. Двојак акценат имају и им. *илѣи — илѣїдѣи и илѣїшѣи, рѣї, рѣїа — рѣїови и рѣїдѣи*.

У Гмн увек је кратки акценат: *брѣдова, бѣїова, брѣјева, зѣдјева, илѣїшѣова; иѣсїи, иѣсїїју, иѣсїїју и иѣсїїју*.

Неке од ових именица прешле су у тип *їрѣд*: *бѣр, бѣра, о бѣру, бѣрови, бѣрова, (х)ѣд, од ѣда, у ѣду, иѣс, иѣсїа — иѣсїови, иѣвр, иѣбра и иѣбра — иѣброви, чѣвр, чѣбра и чѣбра, иѣо чѣѣру — чѣброви*.

б) За именицама *брѣд, дѣм* и сл. пошле су и *ѣр, ѣра*, мн. *ѣрови, ѣрова, їрѣм — їрѣмови и їромѣви, їрѣмова, сїїѣ, сїїѣла — сїїѣлови, сїїѣлова, сїїѣловима, сїїѣї — сїїѣїови* (исп. Акц. 24).

27. а) За именицама типа *рѣк* (Акц. 25) повеле су се и им. типа *їрѣї*. Одступања су ова: Дмн им. *їрѣ* гласи *їрѣїїма*, мн. им. *скѣїи — скоїѣїдѣи, скѣїшѣова, скоїѣїдѣима; дїѣв, дїѣва — дїѣвови, дїѣвова, иѣѣвр, иѣѣбра — иѣѣброви, илѣч, илѣча, вриш, вриша — вришѣови*.

б) И све им. типа *рѣб, рѣба* (Акц. 25) имају кратки акценат у свим облицима једине. Такав акценат у множини имају: *бїч — бїчѣви, бїчѣва, бїчѣвима, врич, илѣї, їрч, дрѣн, дрѣм, дїїш, ѣдн, клѣн, кѣс, кѣш, лѣш, мѣк, мѣч, смѣш, слѣї, ириї, ѣїї*. Друге именице овога типа имају двојак облике у

множини: *кошѣви* и ређе *кѣшеви*, *кѣшева*, *кошѣвима* и ређе *кѣшевима*; тако и: *ірѣб*, *ірѣш*, *зілѣб*, *идѣ*, *рѣб*, *сидѣ*, *сѣм*, *шѣдѣ*, *цѣдѣ*, али само: *волѣви*, *вѣлова*, *волѣвима*.

Именице *бѣи*, *кѣл*, *кѣк*, *цѣр* овде имају дугосилазни акценат: *бѣи*, *бѣиша*, мн. *бѣиови*, *кѣл*, *кѣла*, *кѣк*, *кѣка* — *кѣкови*, *цѣр*, *цѣра* — *цѣрови*.

в) Им. *чѣдн* без обзира на значење, има само облике са кратким акцентом: *чѣдн*, *чѣдана* — *чѣднови*.

г) У Сипићу и Г. Јарушицама забележено сам *дрѣиѣва*, *синѣва*, а у Борцима *сѣиѣва*, али овакав акценат у Гмн није раширен. У дат.—инстр.—лок. најчешће се задржава акценат номинатива, али се јавља и на наставку: *дрѣиѣвима* и *дрѣиѣвима*, *синовима* и *синовима*.

28. а) Им. типа *брѣвац* (Акц. 26) најчешће не проширују основу у мн. и тада задржавају дугоузлазни, сем у ген., где је дугосилазни, као и у Вјд: *слѣиѣц*, вок. *слѣиѣче*, мн. *слѣиѣци*, *слѣиѣца*, *слѣиѣвима*; тако и: *врѣбац*, *врѣнац*, *иѣурац*, *жѣдрѣбац*, *крѣвац*, *кѣиѣц*, *сѣиѣц*, *шѣиѣк*, *шѣиѣк*. Именице са дужом множином: *ђѣрам* — *ђѣрѣви* и *ђѣрѣмови*, *ђѣрѣдва*, *ђѣрѣвима* и *ђѣрѣвима*; тако и: *јѣрам*, *иѣиѣво*, Гмн *иѣиѣлда* и *иѣиѣлова*. Дугоузлазни номинатива задржавају у свим облицима: *мѣчак*, *зѣјам*, *рѣчак*, *чѣвѣрак*.

Им. *чѣдѣнак* има кратки акценат у свим облицима.

б) Именице типа *бѣруиѣ* (Акц. 26) имају редовно у свим облицима дугоузлазни, сем им. *сѣиѣон*, *сѣиѣона*.

29. а) Даничићеви типови *кѣсац* и *кѣнац*, *кѣнца* (Акц. 29—31). Ова два типа су измешана. Забележено сам:

1) *јѣчам*, *јѣчма*, *иѣко*, *иѣкла*, *кѣбац*, *кѣиѣца* — *кѣиѣци*, *кѣиѣчева* и *кѣбаца*, *чѣбар* — *чѣбрѣви* и *чѣброви*, *дѣиѣц* — *дѣѣви*, *дѣѣва*, *шѣдѣчак* — *шѣдѣкѣви*, *шѣдѣкова*, *иѣсо* — *иѣслѣви*, *иѣслова*, *иѣвац*, Гмн *иѣваца*, *иѣмак*, *иѣмка* — *иѣмѣри*, *иѣмака*;

2) *лѣиѣк*, *иѣлац* — *иѣлѣци*, *иѣлаца*, *иѣрѣиѣиѣц*, *иѣвац* — *иѣѣви*, *иѣро* и *иѣрао* — *иѣрѣви*, *иѣрѣва*, *иѣнац* и *иѣонац* — *иѣоници*, *иѣнац* и *иѣонац* — *иѣоници*, *иѣнаца*, *иѣван* — *иѣвѣви*, *иѣнова*, *иѣвас* и *иѣвас*;

3) *иѣиѣн*, *иѣиѣна*.

б) Даничићев тип *бѣбрѣиѣ*, Гмн *бѣбрѣиѣа* (Акц. 28).

1) Именице на *-иѣ* не иду у овом говору у овај тип; оне овде готово редовно имају дугосилазни акценат на наставку: *крѣиѣиѣ*, *крѣиѣиѣна* и т.д. Њима је раширен канѣвачки акценат у *Бѣжѣиѣ*, *Бѣжѣиѣна* поред *Бѣжѣиѣ*; им. *иѣнѣчиѣ* чува дугоузлазни у свим облицима.

2) Пренесени акценат са крајњег затворног слога у номинативу је измѣњен у кратки и такав остаје у целој ј. д. п. п. п. п. п.: *иѣиѣров*, *иѣиѣрова*, *иѣиѣрову*. Већина именица овог типа и у целој множини обично задржава кратки акценат на првом слогу, нпр.: *иѣзѣвори*, *иѣзѣвора*, *иѣзѣворима*, *иѣзѣвѣри*, *иѣиѣрови*; неке имају дугоулазни акценат, нпр.: *иѣиѣиѣци* и *иѣиѣиѣци*, а неке само непре-

несен, нпр.: *бубрѣзи, дукайи, кожуси, обрѣзи, унуци*. Тенденција уопштавања кратког акцента на првом слогу овде је очигледна.

3) Неколике именице задржавају и у једнини, сем у ном. (-ак), непренесен акценат: *драј, орѣја*, мн. *орѣси, драја, орѣсима*; тако и: *дѣрек, дукайи, дѣшек, ѣксер, јасѣук, јѣзик, кѣјмак, крѣвѣи, куѣус, Милан, дѣбраз, ѣдкѣз, ѣдѣиш, ѣдрез, ѣдѣшок, ѣрслук, сѣндук, ѣдѣван, ѣрѣбу, ѣнук, чѣвек, ѣдѣпер*.

4) У целом говору уопштен је дугоузлазни и у једн. и у мн.: *ѣбѣон, ѣбѣров* ређе *ѣдѣров, ѣбѣмор, ѣбѣрод*.

5) Лично име *Душан* изговара се двојачко: у једним селима *Душан*, *Душана*, а у другим *Душѣн*, *Душѣна*.

в) Даничићев тип *жѣвоѣи, жѣвѣѣи* (Акц. 29).

Именице овога типа различито се понашају.

1) Им. *жѣвоѣи* има кратки акценат на слогу где је код Даничића краткоузлазни: *жѣвоѣи, жѣвѣѣи, жѣвѣѣиом*, мн. *жѣвѣѣи, жѣвѣѣи*.

2) Им. *сѣмор, сѣко, Тѣмок, шѣшор* имају уопштен кратки акценат на првом слогу у свим падејима једн. и мн., али и *сѣмѣри*.

3) Им. *мрѣвѣи, мудрѣи, ѣшѣи* и *сѣвѣи* иду у тип *мрѣвѣи, мрѣвѣица, мудрѣица, ѣшѣица, сѣвѣица* и *сѣвѣица* — *сѣвѣи* и *сѣвѣи*.

г) Даничићев тип *војѣи, војѣица* (Акц. 35).

Велики је број именица овога типа: *војѣи, војѣица, коѣи, јуѣи, ѣлуѣи, граѣи, шѣвѣи, дуѣи, бѣкѣи, аѣри* и др.

Од оних што их наводи Даничић у овај тип не иду само две: *бѣжур, бѣжѣи* и *ѣлѣи, ѣлѣица*. Белсѣи сам и *зѣдѣи*.

д) Им. типа *бѣлѣ бѣлѣ* (Акц. 35) изједначиле су се акцентом са именицама типа *војѣи, војѣица*. Забелсѣи сам ове: *ѣрѣв, зѣлѣ, зерѣв, куѣв, мѣзѣ, ниѣкѣ, шѣјѣв и шѣјѣвѣ, шарѣ*.

ђ) Ни им. типа *ѣвѣи, ѣвѣица* (Акц. 36) нису у овом говору сачувале стари тип акцента:

— *Кѣсѣи, Кѣсѣица*, ређе *Кѣсѣица*,

— *оѣи, оѣица, кѣи, кѣица*,

— *ѣвѣи, ѣвѣица, уѣи, уѣица*; чуо сам и у *ѣвѣи дѣи*.

30. а) У Даничићев тип *бѣи* (Акц. 32) не иду им. *сѣсѣи, сѣсѣица*, а у тип *ѣѣи* (Акц. 33) не иду *ѣлѣѣи, ѣлѣѣица, сѣѣи, ѣѣи, знаѣи, брѣѣи*; множинна им. *ѣѣи, ѣѣица* и *ѣѣица* гласи: *ѣѣица, ѣѣица, ѣѣица* и *ѣѣица*.

б) Од типа *сѣѣи, сѣѣица* (Акц. 33) забелсѣи сам: *жѣѣи, јѣѣи, кѣѣи, ѣѣица, сѣѣица*; овамо не иду: *дѣѣи — дѣѣица, сѣѣи — сѣѣица, сѣѣица — сѣѣица*.

в) Тип *ѣѣи* (Акц. 36) изједначен је са типом *бѣи*. Од оних што их Даничић наводи другачији акценат имају: *ѣѣи, зѣѣи, лѣѣи, лѣѣица, ѣѣица, ѣѣица, ѣѣица*; овамо не иду: *дѣѣи — дѣѣица, сѣѣи — сѣѣица, сѣѣица — сѣѣица*.

г) Кратки акценат именица типа *ддвер* (Акц. 38) остаје на свим облицима, сем код им. *јушићер*, *јушићера*.

31. Међу им. типа *бадал* и *дббош* (Акц. 27) нашао сам ова одступања: *јарак*, *јарка*, *левак*, *левка*, *мзак*, *мзја*, *чунак*, *чунка*, *жубор*, *жубора*. Именице с непостојаним *а* и држком множинном имају у целој множини најчешће д јојак акценат: *бубњеви* и *бубњеви*, *бубњева* и *бубњева*, *лакшкови* и *лакшкови*, *мзјови*, *мзјова*, *једљеви*, *левкови*.

32. У Даничићев тип *настлавак*, *настлавака* (Акц. 39) не иду: *најлдавак*, *најлдавка*, *владдоц*, *давдоц* — *давдоци*, *давдоца*, *чувдоц*.

33. а) У Даничићев тип *барјачић* (Акц. 40), коме овде одговара тип *барјачић*, не иде им. *јуман*, а типу *јушићак* овде одговара *јушићак* — *јушићаци*.

б) Именице типа *Посавац*, *Посавца* (Акц. 40) у свему се понашају као и у говорима који су у основици књижевног језика: *јридвац*, *јридваца*, мн. *јридваци*, *јридваца*, *јридвацама*. Неке од именица, нарочито оне на сугл. и испред непостојаоног *а*, не дуље увек акцентовани слог: *кашанца* и *кашанца*, *ојанца* и *ојанца*, *навјљка* и *навјљка* и др.

Према ген. *сиојарца* добивено је и *сиојарца*.

Именице на *-ивац* овде рједовно имају дугоузлазни акценат: *крдљивац*, *лажљивац*, *лењивац*, *јудљивац*, *смрдљивац*, *сжуљивац*, *шалљивац*; *мезјивац*.

Овде је само *надимац*, *назимац*, *јоморац*, *јосинак*, *јриморац*, *скавацац*.

в) Акценатском типу *бездушник* (Акц. 46) овде одговара *бездушник*. Овамо не иду: *безбожник*, *безумник*, *коњаник*, *најамник*, *невёрник*.

г) Од именица Даничићевог типа *Ојдчац* (Акц. 44) нашао сам само ове: *близанац*, *маслачак*, *удвац*, а именице типа *ајдлук* (н. м.) овде се понашају различито. Сем именица на *-ић*, које по правилу припадају другом акценатском типу (*колачић*, *колачића*), мало је других које сам у овом говору забележио: *јашеној*, *јашеноја*, вок. *јашенјже*, мн. *јашендзи*, *јашеноја*; тако и: *јосјдин*, *домјин*, *кумјин*; *кукуруз*, *кукурџа* — *кукурџи* и *кукурџи*, *кукурџа*, *кукурџима* и *кукурџима*. Не иду у овај тип: *басамак*, *ладолес*.

д) Именице типа *јомдњик*, *јомоњика* (Акц. 47) акценатски се слажу са им. типа *војник* (в. т. 29 г). Одступања су ова: *зимбеник*, *сјћеник*, *уредник*, и *јуредник*.

У Вјд је кратки на првом или дугоузлазни акценат на претпоследњем слогу: *кајешане*, *црквењаку*.

ђ) Даничићевом типу *безвоник* (Акц. 48) овде одговара тип *бунјовник*.

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА СРЕДЊЕГ РОДА I ВРСТЕ

34. Код дзосложних именица ср. р. нашао сам у односу на Вуков акценат ова одступања: *јже* м. *јже*, *дрвце* м. *дрвце*, *зрнце* м. *зрнце*, *врело* м. *врело*, *јрсо* м. *јрсо*, *јуше* м. *јуше*.

35. Акцент им. типа *блажѣнскѣво* (Акц. 64) овде се добро чува. Једино одступање је *блажѣнскѣво* и *блажѣнскѣво*. Тако и *ѡаѣѣрје* м. *ѡаѣѣрје*.

36. а) Даничићевом типу *ѡришѣ* (Акц. 65) овде одговара тип *колѣно*, Гмн *кдлена*, *корѣѣ*, *ѡвѣда*, *белѣло*, *скѣѡѡѣло*, *Градѣшѣ* и др. Овамо не иду:

- *ѡрзило*, *кандило*, *рѡскѣѣ*, *наследскѣво*;
- *боѡскѣво*, *момѡшѣво*, *ѡѡкѣшѣво* и *ѡѡкѣшѣво*;
- *бесѣѣ*, *бесѣѣње*, *ѡѡврѣ*, *ѡѡсѣѣ*, *Прокѣѣ*;
- *ѡѡшѣшѣ*, *дѡврѣшѣ*, *лѣало*, *лѡвѣшѣ*, *ѡрѣлѣ*,

б) Само именице *ѡрѣѣно* и *рѣѣѣ* слажу се са Даничићевим типом *канѣло* (Акц. 66), али њихов Гмн *ѡрѣѣна*, *рѣѣѣ* обичнији је него *ѡрѣѣна*. Остале именице беложко сам само с дугуозлазним акцентом на другом слогу: *белѣње*, Гмн *белѣнаѣ*, *ѡѡшѣѣ* и чешѣ *ѡѡшѣѣ*, *божѣнскѣво*, *ѡѡѡѡскѣво* и др.

в) Даничићевом типу *ѡриѣ* (Акц. 67) овде одговара тип *ѡриѣ*. Одступања су ова:

- *дѣѣѣскѣво*, *јѡѡшѣво*, *лѡкѡвскѣво*, *колѣње*;
- *ѡѡѡѡѣ*, *ѡриѡрје*, *ѡрѣѣѣ*;
- *ѡѡшѣшѣ*, *ѡѡшѣшѣ*, *скѣѣшѣшѣ*, *ѡѡшѣшѣ*, *дѣѣшѣшѣ*;
- *ѡѡшѣ*, *буѣѣшѣ*.

37. Међу тросложним именицама с дугуозлазним акцентом нашао сам ова одступања: *Краѣво*, *Забрѣѣ*, *дѡврѣшѣ*, *зѡврѣшѣ*.

38. Именице на *-скѣво*, *-ѣ* и *-инскѣво* типа *Дѣѣво* (Акц. 65) и *злѣѣње* (Акц. 67) имају уопштен дугуозлазни акцент: *ѡѡѡѡскѣво*, *ѡѡѣѣѣ* и *ѡѡѣѣѣ*, *ѡрѣѣ* и др.; *белѣѣѣ*, *брѣѣѣ*, *ѣѣѣѣѣ*, *ѡѡѣѣѣѣѣ* и *ѡѡѣѣѣѣѣ*, *срѣѣѣѣѣ*, *сѣѣѣѣѣ*, *ѡѡѣѣѣѣѣ*, *ѡѡѣѣѣѣѣ*.

39. Међу четворосложним именицама са Даничићевим краткоузлазним акцентом у Нјд поред оних са нагласним акцентом: *Сѣѣѣѣво* м. *Сѣѣѣѣво*, *ѡѡѣѣѣѣ* м. *ѡѡѣѣѣѣ*, *ѡѡѣѣѣѣѣ* м. *ѡѡѣѣѣѣѣ*, *ѡѡѣѣѣѣѣ* м. *ѡѡѣѣѣѣѣ*, нашао сам ове које не иду у поменуте типове:

- *дѡѡѣѣѣѣво*,
- *незнаѡѣѣѣво*, *неѡѡѣѣѣво*, *сѣѣѣѣѣво*,
- *ѡѡѣѣѣѣво* и *ѡѡѣѣѣѣво* м. *ѡѡѣѣѣѣво*, *сѣѣѣѣѣво* и *сѣѣѣѣѣво*,
- *ѡѡѣѣѣѣѣ* и *ѡѡѣѣѣѣѣ*, *ѡѡѣѣѣѣѣво*, *ѡѡѣѣѣѣѣѣѣ*, *ѡѡѣѣѣѣѣѣѣ*,
- *ѡѡѣѣѣѣѣѣѣ* *ѡѡѣѣѣѣѣѣѣво*.

Овамо иду и *ѡѡѣѣѣѣво* м. *ѡѡѣѣѣѣво*.

40. Према ономе што сам нашао на терену очигледна је тенденција уопштавања дугуозлазног акцента код изведеница. Тако су готово све именице на *-ѣѣѣ*, *-ѣѣѣ*, и уопште на *-ѣѣ*, уопштене такав акцент на крајњем слогу основе. Оне у једини, истина, имају облике по другој врсти, а само у множини по првој.

Дугуозлазни је редовно и на наставку *-инскѣво*, а слично је и са наставком *-анскѣво*.

ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА II ВРСТЕ

41. У овом говору именице ср. р. I врсте често имају у јединици промену по овој врсти са приширивањем основе сугл. *ш*. Такве су ове им.: *зрно, зрнета, два джепа, затиц; до увеша, челдишом, у црвешу, ситаклешиом, у ја(ј)кшу, ни слдеша, до данцеша*; биће да такав облик може имати и им. *колѣно*.

42. Именице типа *дрвце*, које у књиж. језику могу у јединици имати облике по овој и по I врсти, у овом говору знају само за облике по II врсти: *дрвце, дрвцеша, беланце, беланцеша* и др.

43. У говору Раче нема збирних именица на -ад. Једно се може чути им. *чѣлад*, али место ње чешће се употребљава им. *живина*. Множина именица типа *ишле, јаиње, дујме*, дикле, увек има основу на -ић или -(а)ц: *ићлићи, јаињци и јаињћи, дујмићи*; тако и: *вардкчићи и вардкчићи, девојчићи, момчићи, илдшорчићи, јолујчићи, јунћићи, врасићи и врасици, иракци, иракцију, шелићи и шелоци; бурићи, јелѣчићи, клубићи, клубићи, љебићи, ужићи*. Множину на -ћи могу имати и неке именице из претходне тачке: *дрвцићи, криљцићи*, али и: *дрвца, криљца*; тако и: *сѣтаклићи и сѣтакла, данцићи и данца, звонцићи и звончићи* поред *звонца, зрнцићи и зрнца*.

И им. *бреме* и *виге* имају множину на -ћи — *бремићи, вигићи*.

44. Им. *вѣче* у поздраву је или средњег, или, ређе, м. р.: *ддбровѣче, ддбар вѣче*. Иначе, као именица ср. р. понекад је непроменљива: *о/ш/ шд вѣче*, али и *о/ш/шѣ вѣчери*.

45. Им. *јај|је* доста је ређа у употреби од именице *јајце, јајцеша* и *јајцѣша*, мн. *јајцићи* и *јајца*.

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА II ВРСТЕ

46. Именице с дугоузлазним акцентом различито се понашају (Акц. 71):

— *врѣме, врѣмена, м. врѣмена*;

— *деше, дешѣша, јуне, јунѣша и јунѣша*;

— *јај|је, јај|јѣша и јајѣша, кљусе, кљусѣша и кљусѣша, свињче, свињчѣша и свињчѣша, јуњче, јуњчѣша и јуњчѣша*;

— *бравче, бравчѣша, змиче, змичѣша, кумче, кумчѣша*;

— *ђаче, џачѣша и љрче, љрчѣша, ћоше, ћошѣша и ћоше, ћошѣша*;

Именице типа *живинче* (Акц. 73) никако не мењају дугоузлазни акценат: *са живинчѣшиом, из бурѣнцѣшу*.

47. а) Даницкићевом акценатском типу *кодѣче* (Акц. 72) овде одговара тип *кодѣче, кодѣчиша* са преносним краткосилазним са унутрашњег слога. Једно им. *ишѣле* никако нема пренесен акценат — *ишѣлѣша, ишѣлѣшу*.

Са таквим акцентом чује се, истина ретко, и *сирћџија*; нешто је обичније *дујмеџија*, али чешће *дујмеџија*. Слично се понашају и им. типа *сирдче* (Акц. 73); овде је *сирдче*, *сирдчеџија* и ретко *сирочџија*.

Потпуно измењен акценат имају им. *ђуле*, *ђулеџија*, *канџе*, *канџеџија*, *шилџе*, *шилџеџија*, *жумџија*.

б) Тросложне именице типа *идвече* (Акц. 73) овде редовно имају непренесен акценат: *идвече*, *идвечеџија*, *дерџиџија*, *мајдре*, *џосмрче*, *унуче* и др. То не вреди за им. *џрезиме*, *џрезимена*, као и им. на *-че*: *деџиџија* и *деџиџија*, *јајнеџија* и *јајнеџија* и др.

Слично се понашају и им. типа *неддошче* (Акц. 74). Овде је само *неддошче*, *неддошчеџија*.

48. Именице типа *дџџече* (н. м.) овде се различито понашају:
— *дџџече*, *дџџечеџија*, *одџече*, *одџечеџија*, *џосвџече*, *џосвџечеџија*;
— друге, попут оних на *-че*, са доминантним значењем, имају дугоузлазни на последњем слогу основе: *јелџече*, *мајмунче*, *мезџече* и др.;
— потпуно измењен акценат имају: *наконче* и *дџлберче*.

49. Као им. *време* (в. т. 46) у множини имају акценат и *рџме*, *џме џме*; тако и: *небџе* *чудџе*. И им. *ђубре*, која нема множину на *-ћи*, иде у овај тип — *ђубреџија*.

ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА III ВРСТЕ

50. Одступања у деklinацији именица III врсте према књижевном језику су минимална.

а) Лична имена типа *Мџрица*, *Радџица* у Г. Јарушницама редовно се употребљавају у том облику и у вокативу²⁶. У другим селима ове зоне наставак је *-е*: *Мџрице*, *Рџжице*, *Сџџице*. Могу се чути вокативи на *-е* и од мушких личних имена: *Јџвице*, *Нџвице*.

Од им. *друџарица* вок. је *друџарицо* и понекад *друџарице*, свакако под утицајем књижевног језика.

Од именица природног м. р., обично на *-ија* и *-џија*, које значе неку титулу, занимање или звање, овде је вок. на *-а* и на *-о*: *вџвода* и *вџвода*, *дџловоџо*, *дџлио*, *судџо* и *судџ(ј)а*, а само *сџлеџио*. Такав вок. имају и им. типа *џиџица*, без обзира на то да ли означавају мушко или женско чељаде: *џиџицо*, *кукавицо*, *изџлицо* и др.

Именице, пак, типа *браџоња* готово редовно имају вок. на *-а* и понекад на *-о*: *браџоња*, *носоња*, *џавоња* и др.

Лично име *Вџра* и *Вџра* у вок. редовно има облик *Вџро*.

б) Наставак *-и* у Гмн овде је раширенији него у књиж. језику. Овде је само: *мџлби*, *жџлби* а нигде *мџла*, *жџла*; тако и: *ђурки*, *сџџ банки* поред *сџџ банке*, *лџџки*, *кокџки*, *из џрџки*, *секџди*, *дџџа чџџки*, *од слџки* и др.

²⁶ Тако је и у штавичком говору, в. Д. Барјактаревих, СДЗБ XVI, 84 и тамо наведену литературу; исп. Д. Јовић, н. д., 99 и тамо наведену литературу.

51. Збирна им. *дѣца* у неким селима употребљава се у облицима множине — *децѣма*, а у Манђули, где има највише Косоваца, и *мѣдио дѣца*. Именица *браћа* има облике као и у књиж. језику, али у говору становништва које је пореклом из источне Србије чује се и облик *браћѣја*.

52. а) У целој зони налазимо аналошко *к* и *і* у Д-Лјд: *на реки, девојки, у руки, на нѣи* итд.

б) Понекад се јавља аналошко *к* и *і* испред *-и* и *-е* у наставку за творбу: *рукица, лушкица, снајкица, Милкица, нојѣца, нојѣиѣна, Милкеиѣна, јускеиѣна*, али употребљавају се и облици као и у књиж. језику: *речица* и сл.

53. Према Вуковом *виле, ірабље, роіуље* у овом говору имамо *вѣла, ірабѣља, роіѣља*: *закѣчио іа вѣлом, додѣј ми ірабѣљу, сломіо ми роіѣљу*.

Им. *јѣсле*, као и у суседном ресавском говору ²⁷, двородна је: *јѣсле* и *јѣсла*, у *јѣслима* и, ређе, у *јѣслама*.

И им. *клѣиѣна, клѣиѣне*, као и код Вука, двородна је: *вѣлика клѣиѣна* и *вѣлике клѣиѣне, клѣиѣнима* и ређе *клѣиѣнама*.

Од именица *чѣзе, двокѣлице* и *нѣвине* за означавање једине поред облика множине употребљавају се још и облици једине: *исѣдло ми у чѣзи; јѣс кѣиѣно нѣку нѣвину?* Облик Д—И—Лмн им. *чѣзе* твори наставком *-ама* и *-има*: *чѣзама* и *чѣзима*.

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦЕ III ВРСТЕ

54. О проширивању дугоузлазног акцента у овом говору и на акузатив именица ж. р. типа *ілава* писао је већ Д. Јовић ²⁸. Неке од тих именица редовно имају у ак. дугоузлазни акценат: *војску, іреду, среду* и др. Са двојаким акцентом забележио сам ове именице: *рѣку* и *руку, ілаву* и *ілаву, дѣшу* и *дѣшу, зѣму* и *зѣму, на сѣрану шѣ* и *на сѣрану шѣ*, али на *шѣј сѣрани*.

Измену дугоузлазног акцента у дугосилазни у Нмн забележио сам код ових именица: *руке, іране, бѣце, свиње, шраве* (када су лѣковите, иначе *шраве*), *звѣзде* и *звѣзде, кѣле* и *кѣле, мѣње* и *мѣње, ілаве* и ређе *ілаве, іреде* и *іреде, браде* и *браде, дѣше* и *дѣше, зѣме* и *зѣме, іѣше* и *іѣше*.

За измену акцента у Дмн знају само ове именице: *овѣдма, свињдма, рукѣма*.

Им. *мељѣва* (Акц. 10) овде гласи *мељѣва, мељѣве*.

55. Именице типа *вѣда* (Акц. 6) овде имају овакав акценат: *вѣда, водѣ* и *вѣде, вѣди, вѣду, вѣдо, водѣм* и *вѣдом*, мн. *жѣне, жѣна, жѣндма*. Уколико се у Гмн јавља непостојано *а*, онда је на њему дугоузлазни акценат: *земѣла* али и *мѣдио земѣли сам ірдшо, сѣиѣра* и *сѣиѣри*. Им. *дѣска* има Гмн *дѣсѣка* и *дѣски*, сасвим ретко *дѣсѣка*, а дат. *дѣсѣкама* и *дѣсѣкѣма*.

²⁷ А. Пецо и Б. М., н. д., 332.

²⁸ Д. Јовић, ГФФНС V, 179.

Именице *и́чела*, *су́за*, *си́дѣа*, *си́дѣа*, *бу́ва* и *му́ва* не иду у овај акценатски тип. Оне у свим пад-ожима једн. и мн. имају кратки акценат на првом слогу, сем у Гмн: *су́за*, *су́зе*, инстр. *су́зом*, мн. ген. *су́за*, *су́зама*, *и́чела*, *и́челе* — *и́челом* — *и́чела*, *и́чѣлама*; *си́дѣа*, *си́дѣама*, *бу́ва* и *бу́вама*, *бу́вама*, *му́ва* и *му́вама*. И поко ја друга од двосложних именица које у књиж. језику имају краткоузлазни акценат може се чути са кратким акценатом на првом слогу у ген. и инстр. једн. и Дмн. Такве су: *зми́ја*, *џи́ра*, *мѣи́ла*, *кд́за*, *сна́ја*; увек је *неси́ма*.

Именица *смдла* овде је само *смбла*; тако и: *мб́ла*, *жб́ла*.

56. а) Према Даничићевом типу *баи́шина* (Акц. 9) овде је *баи́шина*, *баи́шине*, Гмн *баи́шина*; тако је и *виљу́шка*, *виљу́шке*, Гмн *виљу́шки* и *виљу́шака*, *ирабу́ле*, *ирабу́ља*, *ирабу́лама*.

б) Именице типа *ажда́ја* (Акц. 10) имају на крајњем слогу основе кратки акценат: *ажда́ја*, *ажда́је*, ак. *врзи́ну*, вок. *будáло*, Нмн *ажда́је*, *врзи́не*, *будáле*, *илани́не*. У Гмн се ретко чују. Тадј је дугоузлазни акценат као и код Даничића, сем *будáла*: *илани́на*, *шо́йбла*, дит. *илани́нама*, *шо́йблама*, вок. *илани́не*, *шо́йбле*, *будáле*.

Именице *ша́збина* и *родб́ина* чешће се чују са кратким акценатом на првом слогу: *ша́збина*, *родб́ина*.

Неке од именица овога типа чују се и са кановачким акценатом: *јоси́бда*, *вруи́на*, *криви́на*, *крии́на* и друге на *-ина*.

в) Им. типа *дево́јка* (Акц. 12) овде имају у свим облицима дугосилазни акценат на другом слогу: *дево́јка*, вок. *дево́јко*, мн. *дево́јке*, *дево́јки* и ређе *дево́јака* и *девоја́ка*, *дево́јкама*, вок. *дево́јке*. Тако и: *кокош́ика*, *масли́нка*, *и́ечу́рка*, *челѣ́нка*. Овамо иду и многе друге, нпр.: *биши́аниа*, *Бош́иља*, *кокар́да*, *колѣ́вка*, *куши́ца*, *Миљб́јка*.

57. а) Типу *крѣ́вина* (Акц. 13) овде одговара тип *крѣ́вина* са непренесеним акценатом у свим пад-ожима. Даничић помиње само три именице овог типа уз напомену да их има много. Ево неких из говора Раче: *и́бдани́ца*, *јоди́шњица*, *засу́бица*, *јару́ица*, *марѣ́мица* и друге на *-ица*, *јовѣ́ђина*, *о́чевина*, *и́ирѣ́вина*, *и́рошѣ́вина* и друге на *-ица*.

б) Веома су бројне четворосложне именице са непренесеним кратким акценатом на претпоследњем слогу: *болесни́ца*, *водени́ца*, *друѣ́рица*, *ивѣ́ачица*, *кобаси́ца*, *лубени́ца* и друге на *-ица*, *добри́чица*, *кућѣ́ица* и *кућѣ́рина*, *шраву́ица* и друге на *-ина*, *алаи́лца*, *сави́јача* (зрста црте), *живош́иња*, *сирош́иња*, *занаш́иља*, *Шумади́ја*, *јолож́ара*, *и́шјаноу́ра*, *шоро́куша* и др.

У Гмн обично имају кратки акценат на другом слогу: *дб́ица* *лубѣ́ница*, *шорд́куша*.

в) Непренесен акценат са крајњег дугог слога основе у свим облицима имају именице типа *и́арши́зани́ка*, *карамáнка*, *мишлóвка*, *Шумади́нка*, *ирѣ́нијерка*, *чѣри́шѣ́лка*.

Неке пак чувају непренесен дугосилазни акценат на претпоследњем слогу основе: *ковачи́ница*, *и́родѣ́ница*, *јокóјница*, *Покáјница* (црква) и друге.

ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА IV ВРСТЕ

58. Збирних именица на *-ад*, које се деклинирају по овој врсти, осам именице *цѣлад*, у овом говору нема (в. т. 43).

Од именица ж.р. са апстрактним значењем овде се употребљавају само: *љубав, смрт, жалос, радос, младос, ситрос, час, њамеи, савес, слас, влас* и још понекад. Им. *лудос* употребљава се само као именски део предиката: *шд је лудос* и сл. И ове именице, као и оне што значе материјалне предмете, најчешће су мушког рода: *ѡрљав св, врућ мѣс, ѡвој младос*, али, истина ређе, и *ѡрљав св, врућа мѣс, мѡја ѡмеи*. Им. *јѣсен* само је женског рода. Најчешће се говори *свѣка ѡи час*.

59. Инструментал ових именица врло се ретко у говору употребљава. Најчешће се употребљава конструкција *ѡредлој + акузатив*. И место других падежа у говору се употребљавају најчешће описне конструкције. Уколико и дође до употребе инструментала, он никако нема наст. -и већ -ом: *крѣлом, солѡм, мѡшѡм, ѡмеиѡм* и тада су мушкога рода, или -ју: *ѡиѡм крѣљу, нѡшѡм ситросѡм, ѡѡм рѣчу*, и тада су женског рода или чешће мушког.

Све ове именице, кад су мушког рода, деклинирају се по I врсти: *цѣв, цѣва, цѣву, цѣвом, мн. цѣвоѡи и цѣви*.

60. У овом говору не постоје ни именице *ваш, бућ, чаћ*. Место њих употребљавају се именице *вѡшка, бѡћа, чаћа*; место *ћуд* — *нѡрав*. Им. *ѡѡд* или је мушког рода (Гјд *ѡѡда*), или је замењена именицом *ѡѡдал*, мн. *ѡѡдѡви*; именице *кѡска* и *кѡѡља* имају ширу употребу од именица *кѡс* и *кѡѡ*²⁹.

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА IV ВРСТЕ

61. Једносложне именице с дугосилазним акцентом у ном. и ак. (тип *ѡлад*; Акц. 79.) чувају тај акценат у свим падежима једгине. Именице *ситѡр* и *рѣч* мењају већ у Гјд дугосилазни у дугѡузлазни акценат: *ситѡри, рѣчи*. Дугосилазни имаће још и у Н-Амн. Такав акценат у том облику има и им. *сѡѡи*, поред *сѡѡи*, дат. *сѡѡѡма*.

62. Од именица које у књиж. језику дугосилазни акценат Нјд скраћују у Гјд у краткосилазни нашао сам ове: *кѡс, кѡсѡи*, мн. *кѡсѡи*, ген. *кѡсѡѡју* и *кѡсѡи*, *кѡсѡѡѡма* и *кѡсѡѡѡма*, *крѣв, ѡѡћ*. Именице *жѡч* и *зѡб* имају кратки акценат, а именице *час* и *лѡж* дугосилазни у свим падежима.

63. Код вишесложних именица ове врсте које се употребљавају у овом говору акценатска одступања у односу на стање у књижевном језику малобројна су.

²⁹ Исп. Д. Јовић, *О ѡроблему именаца III врсте у неким ѡѡкоавским говорима*, Зб. за фил. и лингв. IV—V, 1961—62, 156—162 и тамо наведену лит.

Им. *мисао* чува дугосилазни акценат у свим облицима, а им. *двеей* дугоузлазни.

У више села чуо сам локатив у *ѿамеѿи*.

Им. *блѿодеѿи* овде гласи *блѿодеѿи*.

ДЕКЛИНАЦИЈА ПРИДЕВА

64. Облици именичке деклинације придева по наставцима су се потпуно изједначили са придевском деклинацијом: *код Бранковој ћерма*, *код Миленковој камена*, *из Јовиној кдша* и сл., *са ниској шавѿна*, *лејој ѿоншања*, *ѿмаш младој сина* и сл.

Описни придеви, који имају облике оба вида, у предикату ће се, наравно, употребити у облику ном. неодређеног вида: *сѿѿр је*, *брзи су*, *оѿишла је љуѿа*. Видска разлика у акценту сачувана је само код придева у називима предмета и именима места: *брзи вѿз*, *из брзој вѿза*, *бѿли лука*, *Сѿѿри Вишевац*. Занимљив је вок. *ѿрдан сѿнко*.

Придев *сѿѿр* у атрибутој служби готово редовно се употребљава у одређеном виду: *сѿѿри друѿи*, *сѿѿра зѿрѿда* и сл. Иначе, у атрибутој служби облик придева има акценат неодређеног вида, мада се јавља и акценат одређеног вида, нарочито ако је употребљена уз придев и показна заменица: *мѿа црна мајка*, *оѿа лејѿа кућа* и сл.

65. У целом говору изједначени су у једнини дат.-лок. м. и ср. р. са инструменталом: *дѿла сам једнѿм дѿбрим младићу*, *у великим имѿњу*. Ова особина, као што је познато, захватила је многе шумадијско-војвођанске говоре.

До изједначења датива придева ж.р. са инструменталом у овом говору није дошло. Тако је и у Г. и Д. Јарушѿама, селѿма према Чуѿићу, где је Д. Барјактаревѿи нашао ширење поменутој појаве²⁰.

66. Кад дође до изједначења Амн именица м.р. са ном. (в.т. 22), врши се, наравно, и изједначење атрибута: *чуѿдѿли су сѿмо млади борѿѿи*, *носио сам сѿмо вѿжени оѿѿѿѿи*.

67. Присвојни придеви изведени наставком *-ѿи* по правилу добро чувају сугл. *ј*, сем у *дѿчи*: *дѿчѿи*, *кѿзѿи сѿр*, *бѿжѿи*. Наставак *-ѿи* се не употребљава. Забележио сам га само у примеру *кокошиѿе јаје*, али је у широј употреби облик *кокошиѿе* поред *кокошѿје*.

68. Придеви типа *Мирославов*, *шаровов* непознати су овом говору, већ само *Мирѿслављев*, *шарѿвљев*.

69. Придеви на *-ѿн* од именица на *-ѿја* употребљавају се само у сажетом облику: *Марѿн*, *судѿн*, *Илѿн*.

Пред наставком *-ѿн* не врши се палатализација: *ћерѿѿин*, *мајѿѿин*, *девојѿѿин*, *Луѿѿин*, *баѿѿин*, *сѿѿѿин*, *Раѿѿѿин* и сл. Остаје неизмењено и *ѿ* у придевима од именица на *-ѿѿа*: *Мѿѿѿѿин*, *друѿѿѿѿѿин* и сл.

²⁰ Д. Барјактаревѿи, ЗФЛ IV-V, 19.

70. У честој су употреби придеви на *-касн* изведени од придева који значе боју: *зеленкас, жућкас, сивкас, наранкас*.

ОБЛИЦИ КОМПАРАЦИЈЕ

71. Компаратив се твори, као и у књиж. језику, тројаким наставцима: *-ји, -ији, -ши*.

Наст. *-ши*, сем у *лејши, лјкши, мјкши*, налазимо и код других придева: *нбши, ілујши, ірђши, блкши, блши, црнши, ідши, лењши, врућши, слдјши, іуниши*. Компаративи *црнши, блши, ідши, іудњши* добивени су додавањем наст. *-ши* на већ готов облик начињен наст. *-ји*. Сличног је образовања и комп. *вишљи*³¹.

72. Компаративи *сићи, чшићи, сјрожи, врући* мислим да су добивени накнадним додавањем наст. *-ији* на већ готов компаратив.

Понекад се на облик компаратива са наст. *-ши* додаје наст. *-ији*: *црвенији, црвенијије, црншији* (нема *црнши*), *зеленији, зеленијије, високији*.

У наст. *-ији* овде се најчешће губи сугл. *ј*, а онда долази до сажмања: *сјарји, сјарји* и најчешће *сјарј, новје*. Компаратив придева типа *јдмјан, рђуман, јморан, јрђвилан, црвен* и сл. овде има дојојаке облике: *јамејни и јамејњи*. Код придева који значе боју налазимо и овакве облике: *црвенији и црвенији*.³²

73. Компаратив од *јрдан* је *јрдњи, јрдњи, јрдњи и јрђи*, од *редак* — *рејкији и ређи*, од *іладак* — *ілашкіи и ілађи*, од *јзак* — *јскии и јжси*.

74. У овом говору нису непознати ни компаративи на *-еи*, што је сасвим природно с обзиром на порекло једног дела становништва, нпр. *сјарјеи, јамејнеи* и сл.³³

75. Суперлатив се твори, као и у књиж. језику, додавањем морфеме *нај*: *најјумњни, најсјарј* и сл.

Морфема *нај* додаје се и испред облика глагола *волеји*: *најволим, најволео, најволео*.

76. Додавање речце *јо* испред придевских облика компарације честа је појава у овом говору: *јдвисок дјчко, јдмлад сјра, јдјус јасуљ, јдјес, јдбрљив, јдсјар, јдзрикав, јдмршав* и сл. Значење ових сложеница исказује се и синтагматски: прилично висок, доста висок, прилично, доста млад и сл. Све ове примере бележио сам са истим значењем и као сложенице од речце *јо* + *компаратив*: *јдвшиљи, јдмлађи, јдјушићи* и др.

Речца *јо* додаје се и испред суперлатива: *јондјјушиће жјјјо, јондјлејши кукјруз, јондјредњи, јондјболи*. Значење оваквих суперлатива најбоље се види из следећег примера забележеног у Борцима: *Сва су*

³¹ О овим образовањима в. М. Стевановић, ЈФ XIII, 80—81.

³² О проблему настанка облика са сугл. њ в. Р. Симић, СДЗБ XIX, 190 и тамо наведену литературу.

³³ О простирању овог наставка в. Р. Симић, н.д., 341 и тамо наведену лит.

му деца лења, онд средње му е још њондјердње. У таквим случајевима истицање се појачава речцом још. Ако нема речце још, суперлатив са речцом *њ* има другачије значење: *Ѕејде* (ј. дуг кактус) *цвеј* је њондјлейши — цвет му је највише леп, тј. најлепши међу лепим цвстовима других кактуса и другог цвећа, бар је такво било уверење моје саговорнице.²⁴

АКЦЕНАТ ПРИДЕВА

77. Акценте придева прегледаћемо према Даничићевим акценатским типовима.

78. Тип *ббс*, *бдса* (Акц. 213). Напоредни су облици *ббса* и *ббса*; *идла* је мање раширено од *иола*.

Придв *свеј* употребљава се само у именима празника, наравно у одређеном виду: *Свејий Никдла*, *Свејий Јован*.

79. Тип *здрав* (Акц. 213). Акценат Даничићевог типа *блди*, *блдиа* (Акц. 212) овде имају и придв: *дуди*, *сид*, *шија*.

80. Тип *блжсн* (Акц. 214). Придсви, *блжсн*, *вржсји*, *вучја*, *зече* изговарају се само тако.

81. Тип *иорак*, *-рка* (Акц. 215). Само с дугосилазним акцентом изговарају се ови придв: *красан*, *мрачан*, *ирсан*, *снажан*, *сидан*; двојак акценат имају: *жедан* и *жедан*, *илдан* и *илдан*; кратки акценат имају: *крайак*, *илйак* и *шечан*; двојак акценат има придсв *мрсан* и *мрсан*, а у одређеном виду само *мрсни ййак*.

82. Тип *диван*, *-вна* (Акц. 216). Неколико придсва овог типа и у овом говору изговара се само са кратким акцентом: *вечан*, *врдйни*, *иршан*, *ирдан*, *мљчан*, *ййни*, *рйни*, *речни*, *ййан*, а придсв *шман* с дугосилазним; *крени* и *зубни* с дугосилазним.

83. Тип *идиов* (Акц. 217). Већина придева овога типа изговара се са непренесним акцентом: *идидв*, *идидва*, *дрндв*, *дрндва*, *идидв* и други на *-ов*, *бркдйи*, *бркдйиа* и други на *-аји*, *смрдљив*, *илене уши*, *црквени збйис*, *вашљив* и сл. Међутим, доста је и оних који имају кратки акценат на слогу с краткоузлазним код Даничића: *клизав*, *лукав*, *женин*, *сестирин*, *снаин*, *дчев*, *дйвљи*, *двчи*, *исдћи*, *ирдсйран*, *сунчан*, *сунчана сйрана* и *сунчан*. Придсв *свечан* има двојак акценат: *свечан*, *свечано одело* и ређе *свечано*.

84. Тип *зелен*, *зелена* (Акц. 217). Према Даничићевом типу у овом говору налазимо тип *зелен*, *зелена*. Придсви *дубдк*, *дубдка*, *висдк*, *ширдк* и *далек* иду у овај акценатски тип, али се често чују и по типу *висдк*, *висдка*. Кратки акценат остаје на истом слогу и у одређеном виду: *Цредно брдо*.

85. Тип *мрйав*, *-йва* (Акц. 219). Придсв *мрйав* има кратки акценат у свим облицима оба вида: *мрйав* — *мрйави*. Само сам једном забеле-

²⁴ О питању семантичке вредности речце *њ* уз облике компарације в. А. Пецо, СДЗб XIV, 146, и тамо наведену лит.; Д. Барјактаревић, СДЗб XVI, 96, Д. Јовић, н.д., 115, М. Пешкић, СДЗб XV 161, Р. Смић, СДЗб XIX, 392.

лежио овај придев у именничкој служби са дугосилазним акценатом: *мршћима за душу*.

86. Тип *дрвен* (акц. 219). Сви придеви које сам нашао у овом говору са наст. -ен иду у тип *зелен, зелена*; тако и: *дрвен, дрвена, воден, вунен, гвозден и гвоздџен, камџен, ланџен, ледџен, медџен, сламџен, сукнџен, свилџен, свадбџени*. Овамо иду и ови градивни придеви на -ан: *земљани лонац, кошњино брдџино, чојно одџело*; тако и: *шљивџе, ђавџи*. Као придеви на -ен понашају се и придеви на -аи: *лисџаи, кљунџаи, џерџаи, усџаи, џлавџаи, окџаи*; тако и *речџаи*.

87. Тип *бисџар, -џара* (Акц. 221). Придеви са непостојаном *a* иза сонанта имају дугосилазни акценат у облику за м. род: *вџеран, вџерна, вџлан, жџелан, сџлан, бран, бџлан*; овамо иду и: *бриџан, кџан, лџан, вџан*.

88. Тип *бодљикав* (Акц. 224). Придева на -ов/ев овде сам мало нашао: *џраничџе колац, ораџе лџс, џдуново џџро, ораџков, шџџиов, шим-широв*. Иначе други придеви најчешће чувају непренесени кратки акценат: *керџин, крџачин, зелџкас, корџинас* и други на -ин и -аси. Придеви *судџин* и *кџмин* јављају се само у том облику.

Такав акценат имају и ови придези одређеног вида са двосложном основом: *јаџџџи, џилџи, џрасџи, џелџи* и сл.

Придеви на -ав овде се изговарају дзојакко: *бодљикаџе и бодљикав, водњикаџе и водњикав* и др.

Придеви на -аџи овде гласе само: *бриџаџи, џисаџи, сџаваџа сџба, сџајаџе одџело, шиваџа машџина*.

89. Тип *јџичан, -чна* (Акц. 225). Од придева овог Даничићевог типа које сам нашао у овом говору, непренесен акценат имају само *џамџан, џшенџан, чџичан* и сви они са двосложном основом које Даничић наводи само у облику одређеног вида: *бџиџиџи, џџиџи* и сл; придев *шеџџи* гласи *шеџџи*.

Остали придеви овог акценатског типа које сам нашао у овом говору имају кратки акценат на првом слогу: *кџисџан, џбилан, џскудан, џдџобан, џраџилан, сџраџичан, џубазан, а само џџџан*.

90. Тип *мџосџив* (Акц. 226). Придеви на -ов изведени од имена билјака имају кратки акценат на крајњем слогу: *јаџџџе, јаџџџе*. Биће да се тако изговара и *јаџџџе*. Такав акценат имају и сви придеви на -иџи: *бреџиџи, знаџиџи, каџиџи, мџовџиџи, џлеџиџи*. Придев *заџив* чешће гласи *заџив*. И именца има исти акценат: *заџа и заџа*.

Придеви на -ив/љив такође редовно имају кратки акценат: *жа-лџиџе, мџосџив*; такав акценат имају и неки други придеви који код Вука имају другачији акценат, нпр.: *наџиџив, заџиџив*.

91. Тип *слџобан, -џна* (Акц. 226). Кратки акценат на другом слогу имају ови придеви: *џџџџан* (прџма *џџџџа*) *мџџџи, неџџџи* и *нека-џџџи, онџџџи* и *онџџџи*; придеви *џџџџи* има пред сонантом дугосилазни акценат. Тако се изговара и *џџџџи*.

92. Тип *имућан*, *-ћна* (Акц. 227). И у овом се говору каже само *имућан*, *мдиућан*. Придев *окрујао*, *окруила* има у свим облицима дугоузлазни акценат, а *подмукао* и *подмуко*, *подмукла* — дугосилазни.

93. Тип *болешљив* (Акц. 227). У овај Даничићев тип не иду ови придеви: *јарбелев*, *шарбелев*, *швалеров* (према *јарбв*, *шарбв*, *швалѣр*); придеви изведени наставком *-аси* имају кратки акценат на првом или другом слогу: *белѣчас*, *будѣлас*; *врдѣлас*, *дѣуљас*, *ђавољас*, *дѣуљачак* и *дѣуљачак*, у Ђ *дѣуљачак*.

Други придеви типа *кошијуњав*, *мешиљав*, *шојолѣв*, *шуѣљив*, *брдовийи* добро чувају непренесени акценат на крајњем затвореном слогу.

94. Тип *врлѣшан*, *-йна* (Акц. 229). Неки придеви овог типа сачували су дужину на другом слогу и изговарају се са дугоузлазним акценатом на том слогу: *дружѣван*, *душѣван*, *учѣван*, али и *учѣван*, *кућѣвни ѿлѣц*.

Овде је само *синѣвли*; биће да је тако и *мужѣвли*, *јужѣвли*; тако је и *љубѣвни* поред *љубавно ѿисмо* (према *љубав*).

95. Овде је *дѣбра* према Даничићевом *дѣбра*, *чудновѣи* према *чудновѣи*, *сѣромашан* према *сѣромашан* (Акц. 231), *дѣсѣојан* према *дѣсѣојан*, *недѣљни* према *недѣљни*, *нескладан* према *нескладан*, *дѣморан* према *дѣморан*, *ѣрѣвичан* према *ѣрѣвичан*, *сѣрѣвичан* према *сѣрѣвичан*.

АКЦЕНАТ КОМПАРТИВА И СУПЕРЛАТИВА

96. Сви компаративи који се творе наст. *-ји* или *-ши* имају акценат као и у књиж. језику.

Компаративи изведени наст. *-и(ј)и* имају кратки акценат на првом слогу наставка (*хранљивѣ*), или дугосилазни на крајњем слогу добивеном сажимањем: *хранљивѣ*, *уморнѣ*.

97. Облици суперлатива имају на морфеми *нај* кратки акценат, с тим што задржавају и акценат компаратива: *најѣвишѣ* и *највишѣ*, *најлакши* и *најлакши*, *најлукави* и *најлукави* и сл. Међутим, кад дође до одвајања морфеме *нај*, на њој је, чини се, увек дугосилазни: *нај ми е слађе С*.

ДЕКЛИНАЦИЈА ЗАМЕНИЦА

98. Облици датива типа *мѣне*, *ѣдѣ*, *сѣдѣ* у редовној су употреби: *дѣо је мѣне личнѣ*; *мѣне се ѣдѣ нѣишѣ не свиђа*; *мѣне ѣдѣ нѣ јаснѣ*; и *ѣдѣ се рѣкли*; *ѣрема ѣдѣ се невалѣѣно ѣднѣли*; *ѣрво сѣдѣ сѣши*.

У лок. се могу чути и облици *мѣни*, *ѣдѣни*, *сѣдѣни*, али ређе од оних какви су у дативу.

Иначе, за ген., дат., ак. и лок. једн. веома је раширена употреба облика *мѣн*, *ѣдѣ* и *сѣдѣ*, добивених редукцијом крајњег самогласника. Они се често овде срећају и у функцији инструментала: *од мѣн*, *мѣн ѣдѣ не ѣрѣба*, *без ѣдѣ*, *с ѣдѣ*, *о ѣдѣ сѣмо ѣрѣчѣле*, *мѣн више вѣли*.

Редукција крајњег *a*, *y*, *e* у ген., дат.-лок. осталих заменица, као уосталом и придева, такође је веома раширена појава.

99. Облик инстр. *мнџм*, *мнџме* у неким селима, мање је фреквентан од *мџном*, нпр. у ГЈ, МК, ВК, ДР.

100. Поред облика *њџј* за датив се употребљава и *њџзи*: *де баш њџзи да се њосмџнеш*.

101. Енклитике за Дмн су *ни*, *ви*, а за ак. *не*, *ве* поред знатно ређег *нас*, *вас*: *видо не, да нас види поред да не види*; *кад ви ја кажем*; *обећдо ни Миле*; *иџишо ве мџј дџко*³⁵.

102. У ДР, М и Вч нашао сам и енклитику *ју* за ак. и датив: *да ју кажем*; *шџџ би ју рекла?* *шџ је Миле сџрџља*. Употреба ове енклитике очувана је нарочито код становништва пореклом из тимочке зоне.

103. Енклитика *јој* често се замењује обликом *јом*: *шџџ јом не кажеш?*, *ионџси јом и овџ шорбџче*.

104. Енклитика *њ* у овом се говору не употребљава.

У селима са тимочким становништвом употребљава се и енклитика *си*: *џна си шџ бџље умџ, болџе си од јевџиџку*.

105. Дат.-лок. личне заменице *џн* гласи *њџм*; изједначен је, дакле, са инструменталом, али се чује и облик *њџму* и још чешће *њџм*: *о њџм сви знају*, *њџм сам џдслао*; *у њџм сам џрџла*, *њџм сам џокџзо*.

106. Код придевских заменица једнакост Д-Лјд за *м*. и *ср*. *р*. са инструменталом доследно је спроведена: *у сваџким сџлу*, *џо шџџм двџришиџу*, *да мџџиџи џо онџм дрџвџу*; *сваџким је џомџџо*, *џрџдо сам Андри џџшим*, *нџшиџо е мџка једџим џџшим дрџуџу*. Ово вреди и за заменицу *кџ*: *кџм се смџџи?*, *о кџм онџ бџше рџч?*

107. Поред заменице *кџ* у свим селима срета се и *куј*: *куј џџе дџшџа?*, *куј џзе мџи оџџџи?*, *куј џџи дџде?*, *сџмо куј не мџџ* (не краде), а исто тако и *кџј*: *кџј џџи дџде?*, *кџј џџи кажџе?* Тако и место *којџ* чује се *кујџ*: *кујџ су шџ љџди?*. Одрична заменица *ниџо* гласи и *ниџи*: *ниџи шџ ниџе чуџо*.

108. Заменица *чијџ* најчешће гласи *чи*: *чи џџи бџше?*

109. Облици показних заменица за каквоћу *овџкав* и *овакџв*, *шџџкав* и *шџџакџв*, *онџкав* и *онакџв* знатно мање су раширени од облика *овџки* и *овакџј*, *шџџкџј*, *онџки* и *онакџј*: *онџки се чџвек вџше не рџди*; *шџџџ с*, *бре*, *шџџкџј*? Тако је и са упитном заменицом *кџкав* и *какџв* и чешће *кџки* и *какџј*: *кџки си шџ чџвек?*

110. Призренско-тимочки облици *овџ(ј)а*, *онџ(ј)а*³⁶ могу се чути од старијих особа у М и Вч.

111. Придевске заменице *мџја*, *мџје*, *шџвџја*, *шџвџје*, *свџја*, *свџје* најчешће се изговарају без сугласника *ј*: *мџа рука*, *мџе џрџсе*; тако је и у зависним падежима: *мџеџ*, *мџим*, *мџу*. И у заменици *којџ* сугл. *ј* има доста ослабљену артикулацију што често доводи до његовог потпуног губљења: *кој*, *коџ*, *коџе*, *којџм*; тако и *чиџ*, *чиџе*, *чиџеџ*, *чиџџм*, *чиџџим*, *чиџџм*, *чиџу*.

³⁵ О овим облицима в. М. Стевановић, ЈФ XIII, 72—73.

³⁶ А. Белић, ДИЈС, 420—421.

БРОЈЕВИ

112. Број *јџдан*, *јџдна*, *јџдно* и *јџдан*, *јџднџ*, *јџднџ* мења се као и придеви: ген. *јџдној* и *јџднџ* поред *јџднџа*, *јџдне* и *јџднџе*, дат. *јџднџим* и *јџднџим*, *јџдној* и *јџднџј*.

Бројеви *два*, *деџ*, *шри*, *четири* и *четири* не деклинирају се.

Бројеви од 11 до 19 губе крајње *ш*, а бројеви *дџдес*, *шридес*, *четиридес* и *четиридес* М, *шџсџи* добили су свој облик после знатне редукције гласова.

113. Збирни бројеви *дџд(ј)е*, *дџо(ј)е*, *шрид(ј)е*, *четиридџо* не деклинирају се. Употребљавају се и за означавање лица само мушког пола.

114. Редни бројеви деклинирају се као придеви.

КОНЈУГАЦИЈА

ГЛАГОЛСКЕ ОСНОВЕ

I ВРСТА

115. Известан број глагола Белићеве I врсте има презент и императив само по III врсти. Ево тих глагола: *седнем, седни, заседнем, заседни, преседнем, преседни, срећнем, срећни, пресрећнем, пресрећни, лећнем, лећни*²⁷, *полёне, ирилёнем, ирилёни, рёкнем, рёкни, зарёкнем се, зарёкни се, изрёкнем, изрёкни се, одрёкнем, одрёкни, сийёкнем, сийёкни, зайёкнем, зайёкни, иреийёкнем, иреийёкни, ирийёкнем, ирийёкни; оийёкне, иоийёкне, ироийёкне*²⁸.

Аорист ових глагола, као и оних бројних глагола с инфинитивном основом на *к, і*, редовно се твори по I врсти: *срѣио, зѣседе, исиѣче, иодѣио, љмаче, изникоше, иљче, сийио, црче, навикоше, смрче се, иромљко, клѣче*; али само *цикну, забрекну* 3. л.

И радни гл. придев ових глагола готово редовно се твори по I врсти: *одрѣкла се, оийѣкле јом руке, смркло се*; забележио сам само ове примере по III врсти: *никнула, издѣиуо, доийакнула, зарѣкнуо се, иреицркнуо, иреицркнуо, иомакнула*, али само *набрѣкнула, цѣкнула*.

116. Од глагола са сугл. *м* у презентској основи употребљавају се у овом говору три: *љзеиши, дѣиѣиши* и са њима сложени и *надуиши*. Овај последњи има облике по IV врсти: *надуем, . . . надују, надуј*. Остала два а дакако и са њима сложени, изменици су у през. и императ. *м* у *н*: *љзем²⁹ заљзнеште, дѣише, иредѣишу, љзни, дѣишише*³⁰.

117. Облици презента типа *јѣдем* гаширенији су од облика типа, *јѣм, јѣмо, јѣше, јѣду*; ј дном сам нашао дуготузлази акценат у 3. л. мн.: *иљиѣиши дѣцу нек јѣду*. Сложени глаголи, пак, у чешћој су употреби у презенту по овом другом типу: *иојѣм, изѣм, најѣмо се, ирејѣиш* него *иојѣдем*,

²⁷ У С сам забележио *не лѣзи ерѣже* где је облик *лѣзи* сачуван у фрази.

²⁸ Познат је и през. *оийѣчѣ, исиѣчѣ*, свакако према през. *иѣчѣ*.

²⁹ О природи ове појаве и њеном простирању в. П. Ивић, СДЗб XII, 272 и тамо наведену лит.; Д. Барјактаревић, ЗФЛ IV—V, 16 и тамо наведену лит.; Д. Јовић, СДЗб XVII, 130; А. Пецо и Б. М., СДЗб XVII, 350—351.

најџедем се. У императиву поред *јџди*, *најџди се*, *јџдиши*, *јџи* (од *јџије*) чују се и облици типа *јџј*, *јџије*, *најџј се*, *најџије се*⁴⁰.

118. Облици презента гл. *врћи* творе се и по VII врсти: *вршем* и *вршим*, *овршимо*, *вршу*; радни придев је *врџо*, *врџи*, аор. *врџ*, *врџ(с)мо*, *оврџије*, *оврџије*; нашао сам и овакав пример: *Милан дврше цело Баре*, што никако није имперфекат.

И глаголи *сијасити* и *црјити* имају у през. и: *сијасим* поред *сијасем* — *сијасу*, *црјим* — *црји*; радни придев *сијас(а)о*, *сијасла* и *сијасио*, *сијасила*, *сијасио* и *исцрјио*, *исцрјио*, *исцрјила* и *исцрјила* поред *исцрјио*, *исцрјила се*; трпни придев *исцрјиљен*, *сијасен*; футур *сијасићу* и *сијасићу*.

119. Гл. *ићи* има ове облике презента: *идем* — *идемо* — *иду* поред *идџем*, *идџемо*, *идџу* и *д ијем*, *д ијеш* . . . ; императив *иди* и *ид*, *идиши* и *иши*, аор. *идо* и *идџ*, *иде*, *идџмо*, радни придев *иши* и *ишио*.

Презент гл. *ојићи* у целој зони је *ојијдем*, *ојијдемо*, *ојијду*, сем у ГЈ, где је у чешћој употреби *ддем*; аор. *ојијдо*, *дшиде*, *ојијдо(с)мо* и *одџ*, *дде*, *одџ(с)мо*; императ. *ојијди*; радни придев *ојијши* и ређе *ојијшао*, у првој акценатској зони и понекад у другој — *ојијшидо*. У презентској основи иза *д* каткад се може чути врло слабо н: *ојијд^нем*, *ојијд^ни*.

Гл. *мимоићи* има у свим облицима јотовано *д*: *мимоијџем*, *мимоијџи*, *мимоијџо*, *мимоијџен*; радни придев *мимоиш(а)о*.

Овде је редовно *и*, а сасвим ретко *а*, код сложених глагола: *изијџем*, *изијџи*, *изијџо*, *изијџио*; двапут сам забележио *изаши*. Између префикса *у* и глагола *ићи* развило се у говору свих села *в*: *увџем*, *увџо*, *увџио* поред *ујџем*, *ујџо*, *уш*. Тако и презент гл. *уљзичи* гласи *увџзичим*.

120. Гл. *мџи* има у 1. л. през. облик *мџиу*, *мџи* и *мојџдем*. Облик *мџи* долази редовно пред везником *да*, а облик *мојџдем* употребљава се само са значењем фатура егзактног или потенцијала. Остала лица презента одговарају оним у књиж. језику, с тим што се место њих чује и облик *мџж*, односно *мџи*, али увек у вези са везником *да*; са значењем 3. л. једн. употребљава се и без везника *да*⁴¹. Примери: *Сваџким тиџ мџж да каџжем*; *мџж да и срџинемо*; *мџж да ја џбичу*; *не мџж^м се смџри*.

121. Нашао сам више глагола са сугл. *р* у основи: *дџре убџјниџу*, *дџре се* (виче), *жџдџре*, *шиџ не заџирџи тиџј кџров?*, *саџирџемо*, *иодџиру*, *иџдрџем*, *дџиџрем*, *иџдрџем*, *иџрсџирџем*; императив: *заџирџи тиџј дман*, *иџрсџирџи тиџлиџиџма*, *жџдџри*, *одџири се*; аор.: *заџирџе ми винџирад иламеџџа*, *одџа*, *дџра*, *иџдрџр*, (чета), *иџдрџреше* (Швабе), *одџиџреше се*, *дџиџре* (глас), *наџдрџа се*; радни придеве *иџдрџро* и *иџдрџрео*, *иџдрџрла* и *иџдрџрела*, *дџиџро* и *дџиџрео*, *дџиџрела* и ређе *дџиџрла*: *иџдрџро сам ја*, *шиџ сам ја иџдрџрела*, *жџдрџо*, *жџдрџла*, *наџдрџо се* и *наџдрџо се*, *наџдрџала се*, *иџрсџиџро* и *иџрсџиџрео*, *иџрсџиџрела* и *иџрсџиџрла*; трпни придев: *дџран*, *заџирџџен* и *заџирџџен*, *саџирџџен*, *саџирџџена*, *иџрсџиџрџен*, *иџрсџиџрџена*, *иодџиџри* и *иодџиџри*.

⁴⁰ О пирењу облика *јем* в. код П. Ивића, н. д., 267—268; исп. Д. Јовић, н. д., 130, Д. Барјактаревић, н. д., 20, А. Пецо и Б. М., н. д., 350.

⁴¹ О облику *мож* в. Р. Симић, СДЗБ XIX, 387 и даље и тамо наведену лит.

Место гл. *мреџи* употребљава се гл. *умираџи*. Облици сложених глагола гласе: *умрем, њрем, замре, изумре*; аор.: *умре, њмреше, ређе њдмреше*; радни придев: *умро, умрео, умрла, умрела*⁴³.

122. Аналошко *ч, ж, ш* код глагола са основом на задњонепчани сугласник редовно се јавља у 3. л. мн. и облицима императива: *вучу, вучиџе, лежу ми се кокџике, врши, вршиџе*.

123. Од гл. *дџџи* забележио сам само ове облике: *кџи се дџе онд дџе?* В, *дџ си се дџо?*, *дџ си ми дџла оџџири?* Ђ. Од гл. *дџџи* радни придев сам нашао само у Јарушницама: *бџи смо џџд дџли сџно*.

II ВРСТА

124. Гл. *бријџи* се има облике през. по VI врсти: *бријам се, бријамо се, бријџ(ју) се*, а ређе *бријем се, брију се*; императив је *бри се, обри се, обриџе се* и *обријџ се, обријџије се*⁴³, радни придев *бријдо*. Тако је и с гл. *чџмаџи*: *чџмам и чџшем, чџмај и џочџи*.

125. Презент гл. *џкџи* најчешће је *џкџм, џкџш, џкџ, џкџмо, џкџџе, џкџју*; 3. л. мн. је још и *џкџју, џкџду*. У Ђњ, где сам и забележио *џкџју*, чуо сам и *џкџем*; императив *џкџј* и *џкџи*; аор. 3. л. *џаџика, џаџиџије*; радни придев: *џкџла* и *џкџла*.

126. Гл. *кџваџи* има напоредне облике презента и императива: *ковџм, џоџковџм, заковџм, оџковџм*⁴⁴ и *кџем, закџем*, и ређе *зџкуем; џоџкџју* и *џоџкџви, закџџије* и *закџв(и)џе*.

Са гл. *ковџи* у свему се слаже и гл. *сноваџи*: *сноџм* и *сноџем*; тако и *засноџм* и *засноџем, осноџм* и *осноџем*. Облике императива нисам нашао.

III ВРСТА

127. Глаголи III врсте готово редовно су свршенога вида.

Гл. *џрнуџи* твори своје облике по VII врсти другог раздела: *џрни ми цџла ова сџрџна, уџрнџли ми џрџи, свџ сам џрџрнџла д сџра, уџрнџ ми нџџа*. Објашњење ове појаве дао је П. Ивић⁴⁵.

128. Друга два несвршена глагола, *бринем* и *џнем*, различито се понашају: док се облици типа *бринем, брини, брин(у)о* употребљавају свакодневно, облици гл. *џнуџи* ретко се чују. Исти је случај и с облицима гл. *вџнуџи* и *џднуџи*.

129. Доста је глагола ове врсте који, као и наведени глаголи I врсте (в. т. 115), творе презент и императив од једне, а аорист и гл.

⁴³ О овоме облику в. код А. Пеца и Б. М., н.д., 357, Р. Симић, н.д., 72 и тамо наведену литературу.

⁴⁴ Исп. Б. Николић, СДЗБ XIV, 355.

⁴⁵ В. о овим облицима код П. Ивића, н.д., 274 и тамо наведену лит.

⁴⁶ П. Ивић, н.д., 296.

прид. радчи од друге основе. Забележио сам ове просте и сложене такве глаголе који облике аориста и причева радног имају или само по I или каткад и по III врсти: *смрзо се, саио се, уиђеиоше — уиђеио, уиђеила, оиђео, иришије — ирсо, ироијеио се — заијеио, заијеила се, ирђеишишије — иреијио, ирђио се, ишчезе, иокисо, осиддо*. Неки глаголи ове врсте творе само аорист по I, али и по III врсти: *крђеио, окрђеиоше, разиђеио, закиде, ирекидоше, изијбоше*.

У два глагола нашао сам радни причев по I врсти: *још ние очврсла Т, силасо јом сшомак Ђ*.

Аорист глагола сложених са *сидиши* чешће се чује без сугл. *д*: *дсиа, иресиа, осидише*.

130. У целој области белжеио сам само *меишем* а никако *меишем*; тако и *меиши, меишо* и *меишоу, меишула* и *меишла*. Аорист има два јаке облике: *чим ја ја меишу на коња Бњ, меишо је на ћуирију (ја) Бњ. меишоше* и *меишоше, меише је под аштал и дде, у меи ја меишу*.

Слично се понаша и гл. *умеишинуиши се* (надиковати), с том разликом што се код њега могу чути облици презента са сугл. *н*, али сасвим ретко, — *умеише се* пор. *д* *умеишине се*; облике императива нисам чуо; аор. *умеишо се, умеише се, умеишоше се*; радни причев *умеишо се* и *умеишоу се, умеишла се* и *умеишула се*.

IV ВРСТА

131. Презент гл. *иребациваиши* обично гласи *иребџаам*.

132. У овом говору не постоје напордни облици глагола типа *исјуишваиши — исјуишваиши*. Овд: је само *исјуишваам* и *исјуишвајем, исјуишвајије, исјуишваво*, одн. *исјуишваво, искоришћиваам* и др. Облици типа *исјуишвајем, закоишчаје се, удишвајеш* и др. добивени су аналогично према *даваиши — дајем*.

133. Гл. *ноћиваиши* најчешће има облике са *-ева*: *ноћевамо, ноћевао*, одн. *ноћево*.

V ВРСТА

134. Глаголи који у књиж. језику могу имати облике презента, императива и прилога садшњег и по V и по VI врсти, оvd: их употребљавају или искључиво по VI врсти: *зидам, зидај, иљескам, иљескај, иреишиска, иреишискај*, или су обичнији они по VI врсти, али се употребљавају и по V врсти: *шишам* и *шишем, шешај* и *шећи, сиса* и *сисе, сисај* и *сисши, кедца* и *кедче, не кедцај ми, узимам* и *узимљем, иреузимај* и *иреузимљем, ошшам* и *ошшамљем, ошшам* и *ошшамљем, скишам* и *скишам се* и *скише се, не скишам се* и *не скиши, дрџам* и *дрџамљем, дрџам* и *дрџамљем, дозивам* и *дозивљем, ирозивај* и *не одзивљем се, ирежива* и *иреживље, иошшам се* и *иошшамљем се, шшам* и *шшамљем*,

ишијај и ишијиљи, њскам и њиштем, њскај и њишти, њојскам и њојиштем, њојскај и њојишти, сѣтам и сѣѣтем, сѣтај и не расѣјиљи, дишем и дијам, диши и дијај, рѣиље (скаче) и рѣја, рѣјај и рѣјиљи, рамљем и рамам, рамљи и рамај. Облици по V врсти почињу да се осећају архаичним.

Тако се понашају и гл. *скрѣташти и мѣташти*: *скрѣтам и скрѣћем, скрѣтај и скрѣћи, мѣтам и мѣћем, мѣтај и мѣћи.*

135. Гл. *махашти* има дублетне облике: *машем и маем, маши и маи* поред *мај*.

136. Група глагола V врсте има у овом говору јотован сугласник основе у глаг. придјелу радном, дјекле по II врсти: *илдђао, окрђао, обрђао, сврђали, њрврђале се, одврђо, одрђали, њрврђао, мђао, рамљао, дркђао*, поред *окрђјала, њрврђјали се* итд., али само *илдђао*. Забележио сам и ове облике аориста: *оилдђаше, њрврђа*⁴⁶.

137. Од гл. *дркѣшти* забележио сам ове облике: *дркѣи и дркѣе, дркѣише и дркѣеише, дркѣју и дркѣје и дркѣју; не дркѣћи.*

138. Гл. *јахашти* има облике по VII врсти: *јашим, узјаши, узјаши(и)ше.*

139. Гл. *жешти* има ове облике: *жњем, жњемо, жњју; жњји; ђжње, ожњеше; жњѣо* и сл.

140. Гл. *звѣждукашти и жвакашти* у презентској основи имају сугл. *ћ*: *звѣждуће, звѣждући, жваћем, жваћи.*

VI ВРСТА

141. Уместо облика гл. *ишташти се, умивашти се* овде су у честој употреби облици гл. *сишташти се, сумивашти се.*

142. Гл. *ишребашти* употребљава се у презенту безлично — *ишреба*, али су у говору веома раширени и облици за остала лица: *ишребам, ишребаши, ишребамо, ишребаише*; радни придјел је *ишреб(а)о, ишребала, ишребали*, аор. *ишребадо*. Тако се понаша и гл. *мбрашти*.

143. Облик *даду* једини је за 3. л. мн. презента; тако и *додаду, њродаду*. Поред *знаду* бележио сам и *знају*, а имају и *имају* обичније је од *имаду*. Облици аориста јединице употребљавају се са сугл. *д* у основи: *дадо, имадо*.

144. Глаголи са самогл. *е* у обема основама имају у 3. л. мн. презента дзојаке облике: *умју и умѣду, разумју и разумѣду, сиоразумју и сиоразумѣду, смју — смѣју и смѣду*, а само *ѣсију, доѣју и доѣју*. Сугл. *д* јавља се и код ових глагола у основи аориста: *умѣдо, разумѣдо, сиоразумѣдоше се, смѣдо*; императив је *разуми, сиоразум(и)ше се*.

145. Гл. *смѣташти, смѣтам* има облике и по V врсти: *смѣћем, смѣћеш, . . . смѣћу, не смѣћи ми, смѣћао, смѣћала.*

⁴⁶ В. о овој појави и њеном распрострањању код П. Ивића, н. д., 280.

VII ВРСТА

146. И у говору Раче гл. *извинити* се по правилу има облике по III врсти: *мора да му се извињем* Ђ, *нисе ми се извињела* МК, *извињућу му се сутира* ВК, и *ићу му се ја извињу* БЂ; само се облик презента може чути још и по овој врсти — *извиним* и то код особа на чији говор има утицаја књиж. језик.

147. Гл. *ірешићи* у презенту често има облике од основе *іреша*: *ірешам*, *мліо іреша*, али само *іоірешим*.

148. Гл. *радиши* има у радном придеву основу на -е: *радео*, *радела*. Овакве облике редовно сам слушао у М, а ређе у Вч и Вишевчићу. Облици *мислио* и *мислио*, *мислела* и *мислела*⁴⁷ могу се чути у свим селима овог подручја.

У Т сам чуо и *уинго* од особе која је ту досељена из Лапова.

Појава -е- место -и- у инф. основи нарочито је раширена код глагола изведених од придева са значењем „учинити нешто онаквим што значи прид-в у основи“: према *идирне ми душа*, *све је іоирнео* добивено је и *он ме заирне*, *оирнела ме іред свейом*. Ови глаголи су се и акценатски сасвим изједначили са оним што значе „постати онаквим што значи прид-в у основи“

149. Гл. *слдмићи* и овде као и у неким другим говорима има презент *слдми(ј)ем*⁴⁸.

150. Гл. *велим* има само облике презента.

151. Гл. *врейши* и *зрейши* (сазревати) у 3. л. мн. презента редовно у целој зони имају -у: *врју*, *зрју*.⁴⁹

152. Глаголи *видеши*, *лейдеши*, *седешти* и сложени са њима имају облик аориста по I врсти: *видо*, *виде*, *видоше*, *одлеише*, *одлеидше*, *седџмо*, *седџше*, ређе *седџше*.

VIII ВРСТА

153. Облици гл. *бежџићи* у широј су употреби по VI врсти *беџам*, *беџај*, *беџо* и *беџо* него по VIII врсти: *бежџим*; *бежџи*, *бежџише*; *бежџо* и ређе *бежџо*.

154. Гл. *вришишати* у инф. основи има групу -ск-: *врискала*, *заврискаше*; *вришишели* поред *вришишали*; тако је и: *ірејиска*, *ірејискало*, *ірејишишало* и *ірејишишело*⁵⁰, вероватно са наслањањем на именице *вриска*, *ијска*.

Чују се и ови облици придева радног по VII врсти, поред облика по VIII: *звјсждели*, *дрџсждала*, *заћушели*, *клечео*, *іречучео*, *вречело*.

⁴⁷ Објашњење ових облика в. код А. Пеца и Б. М., н. д., 261. и 357.

⁴⁸ Исп. н. д., 151 и тамо наведену лит.

⁴⁹ О овим глаголима в. код А. Пеца, Наш језик, н. с., књ. 8, св. 1—2.

⁵⁰ О појави самогл. е у основи ових глагола в. код А. Пеца и Б. М., н. д., 357

НЕКЕ ФОНЕТСКЕ ПРОМЕНЕ У ГЛАГОЛСКИМ ОСНОВАМА

155. Учестали глаголи VI врсте изведени од основе глагола VII врсте често се чују са измењеном сугласничком групом *шиј* у *шћ*: *јушћам* и *јушћам*, *јушћај* и *јушћај*, *јушћај*, *јушћ(а)о* и *јушћао*; тако и: *ојрашћам*, *намешћам*, *смешћам*, *јремешћам*, *најушћам* и др. сложени са *јушћашћи*, *ујројашћава*; *сџм ја ши јушћај нек ујројашћава сџме*. Тако је и у трпном придеву — *јушћан*.

Код становника тимочког порекла бележио сам и *јушћам*.
Употребљавају се и им. *намешћај*, *смешћај*, *јремешћај*.

156. Глаголи *намешћини*, *јремешћини*, *смешћини*, *сјушћини* и с њим сложени место сугласничке групе *сш* у основи најчешће имају *-шиј-*: *намешћим*, императ. *намешћи*, аор. *намешћи*, *намешћи*; *намешћио*, *намешћићу*.

У трпном придеву редовно се јавља група *шћ* уместо *шиј*: *намешћен*, *јушћен*, *ујројашћен*, *замашћен*, *кшићен*, врло ретко *кшићен*.

157. Готово редовно се губи сугл. *ј* у презентској основи глагола IV врсте другог раздела, сем у 3. л. мн.: *рајуем*, *рајуем*, али *рајују*, *фрушијукуем* — *фрушијукују* и *врушијукуем* — *врушијукују*, *кујуем* — *кујују*, *вѣруем* — *вѣрују*, *даруем* — *дарују*, *савешуем* — *савешују*, *јобећуем* — *јобећују*, *собаљуем* — *собаљују*, *лиисје* и *лиисје* — *лиисјују* и *лиисјују*, *илъе* — *илъју*, *јродџем* — *јродџу*.

Исту појаву налазимо и код глагола II врсте типа *кајашћ се*: *каџем се* — *кају се*, *баџе* — *бају*, *лаџе* — *лају*; тако и: *сџем* поред *сџем* — *сџу*, *јреџем се* поред *јреџем се* — *јреју се*, *смеџем се* поред *смеџем се* — *смеју се*, *вџем* поред *вџем* — *вџу*.

Губе сугл. *ј* у презенту и глаголи VII врсте типа *јојши* и глаголи VIII врсте типа *дојашћ се*. Уколико немају у 3. л. мн. наставак *-у*, сугл. *ј* губи се у свим лицима: *јојим* — *јоџ* и *јоју*, *јојим* — *јоџе* и *јоју*, *кројим* — *кроџ* и *кроју*, *дојим*, *јојим*, *бојим се*, *блејим*, *зџим*, *зџим*, *брујим*.

158. Ослабљену артикулацију има сугл. *ј* код глагола IV врсте 1. раздела у свим лицима презента. Често долази, чини се, до његовог потпуног губљења: *јијем* — *јију* поред *јијем* — *јију*.

159. У М, а тако и Вч, нису непознати облици са нејотованим усне-ним сугласником: *најрџвен*, *зарџбен*, *слџмен*, *сџије воду*, императ. *сџији*; *залџје*⁵¹.

160. Место префикса *јри* у честој употреби је префикс *јре*: *јрешијска*, *јремакни*, *јрезнао ми*, *јревукао се* (он), *јремишћим*⁵².

161. Понекад се губи сугл. *в* испред *љ*: *осиљљам* и *осиљљам*, *јрејрџља*, *сасиљља*.

162. Место гл. *дохвашишћи* употребљава се *дојшћим*, 3. л. аор. *дојшћи*; *дојшћио*.

⁵¹ Исп. А. Белић, ДИЈС, 148 и д.

⁵² Тако је и у Чумићу, в. Д. Барјактаревић, ЗФЛ IV—V, 14; в. А. Пецо и. Б. М., н. д., 261.

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ

163. Гл. *јѣсам* има ове облике: *јѣсам, јѣси, јѣс — јѣсје и јѣсѣиѣ, јѣсмо, јѣсѣиѣ, јѣсу*. Чују се и облици с дугоузлазним акцентом: *јѣсам, јѣсмо* и др. Енклитике су као и у књиж. језику.

Одрични облици су такође у свему као у књиж. језику, сем што је у 3. л. једн. често ослабљена артикулација гласа *ј*: *није* и *ниѣ*, поред *ни(ј)ѣ*.

164. У овом говору најчешће је *будем*, али у свим селима има и *бидем*; изузетно ретко се срета *биднем* и *буднем*. Ово у свему вреди и за императив: *буди, биди, бидни, будни*. Овом говору познати су облици 3. одгласно 2. л. имперфекта гл. *бѣиши*: *бѣше, бѣше Ђ, бѣа, бѣаше* и *бѣаше*, а понекад и 1. л. мн.: *бѣамо*, ређе *бѣсмо*: *шѣѣ бѣа нѣни шѣ љѣлѣи шѣшу?, зѣшѣи онѣ бѣаше не зѣѣо?*

Радни придев је као и у књиж. језику, а облик који служи за творбу потенцијала р. довно је *би*.

165. Гл. *хѣиѣи*. Поред през. типа *дѣу*, белгички сам и примере типа *шѣднем* са значењем *будем хѣѣо, бих хѣѣо*. Упитни облици су: *дѣш ли?* и *оѣш ли?*, *оѣмо ли?* и сл.⁵³

Множина одричног облика презенте има дугосилазни акценат: *нећемо, нећѣиѣ, нећѣ*. Овом подручју није непознат ни облик *нећѣу*, као и *дѣу*⁵⁴, јер је појава облика *нећѣду, дѣду* одгласним сасвим раширена.

За сва лица једн. и мн. пред везником *да* често се употребљава потврдни облик *ој*: *ој да љднем, ој да се разболѣиѣ*, као и одрични *неј*, нарочито у јд. лицу: *неј да долѣзи, неј да шѣ чуѣм, неј да љмрѣш, неј да љо-љѣиѣиѣ*. Место *неј* може се чути и *не*: *не д учѣ*.

Процес добивања *ој* и *неј* мислим да је текао овако: прво су редукцијом крајњег вокала добивени облици *оћ* и *нећ*, а затим је од сливеног *ћ* остала само палатална компонента.

У аористу има облике по I врсти: *шѣдо, шѣде . . .* Облици *хѣѣ*, *хѣѣше* употребљавају се само уз негацију: *не кѣѣ да ме љослѣѣша, не кѣѣше ни здѣво да ни кѣѣју*. Једном сам чуо и *не кѣѣде*.

Облике императива нисам нашао.

Гл. придев радн. поред *шѣо, шѣла*, гласи још и *ћѣо, ћѣла*, и сасвим ретко — *ћѣо*⁵⁵. Могу се чути и облици аориста *ћѣдо, ћѣде, ћѣдоше*: *ћѣво да ми љовѣѣли*.

Овом говору нису непознати ни облици имперфекта: *ћѣше д љлѣди, ћѣ да ме љбије, ћѣсмо д љзѣнѣмо*.

⁵³ О зависности акцента код везе речи са енклитиком в. А. Пецо и Б. М., н. д., 296, и тамо наведену лит.

⁵⁴ О овим облицима в. код А. Пеца и Б. М., н. д., 348—49.

⁵⁵ О овим облицима в. код А. Пеца и Б. М., н. д., 356—57.

ПРЕЗЕНТ

166. У 1. л. једн. наставак је *-м*, сем у *дђу* и *мђу*, ређе *моју*.

Према облику за 3. л. мн. презента овај говор није јединствен. Глаголи VII и VIII Белџеве врсте у Б имају скоро редовно облик 3. л. мн. на *-у*⁶⁶: *окусу*, *рађу*, *расиђуру*, *дрожу*, *мдле*. Тако је и у Бц: *свђу*, *рђешу*, *иђрађу*, *освђу*, *иђрђу*. С друге стране у ГЈ редовно сам слушао облике на *-е*⁶⁷. Слично је и у МК и ВК, С, Т, Бњ, гдџ се сасвим ретко чује овај облик на *-у*. У Вч, М, Вш обичнији су облици на *-е* него на *-у*, а у А су у подједнакој употреби и *рађу* и *рађе*, *вдле*. У ДР и Вишевчићу глаголи с презентском основом на *-и* најчешће имају у 3. л. мн. през. наст. *-у*. Чини се да је тако и у Рачи.

У Вш, а у нешто мањој мери и у другим селима, чује се 3. л. мн. през. на *-ду*, најчешће од глагола с инф. основом на *-а*: *бејонџрађу*, *чекџаду*, *иђваду*, *мђиџаду*, *дрџеду*, *иђишеду*, а и од глагола I врсте: *свџеду*, *вучџеду* и др. А Пецо и Б. Милановић нашли су овај наставак у говору Ресаве⁶⁸. Мислим да се њихова тврдња да је тамо допро из Баната не може прихватити као објашњење и за говор Раче. Објашњење појаве овог наставка у овом говору треба тражити на другој страни.

167. Глаголи VI врсте најчешће губе сугл. *ј* у наст. *-ају*: *куџау*, *закџиџвау* и *закџиџвау*, *слуџау*, *иосмаџрау* и сл. Појава је нарочито уочљива у ГЈ, гдџ су становници претежно Студничани. Тако је и у новопазарско-сјеничким говорима⁶⁹.

Најмање се губи сугл. *ј* у таквом положају у ВК и Бњ. Најбоље се чува сугл. *ј* у 3. л. мн. гл. *иђраџи*: *иђрају*, *иђреиђрају* и сл.⁶⁰

168. У селима око Раче спорадично се јавља и облик презента *исџиџдем*, *иђремерџе* Вч, ДР, П, *насељђу* ДР, *лиџце* М, *венџе* се А, *исџиџде* ме Бц — дубиненим вероватно аналогично према *дџаџи* — *дџем*⁶¹. Овај тип презента нашао је и Д. Барјактаревић у Чумићу⁶².

169. Вуков гл. *обуџиваџи* нашао сам у Т — *обуџџем*, а у Рачи сам нашао *исџџе* се, што нема ширу употребу, док је през. *дџвџивају* се нешто чешћи.

170. Облике типа *виђуџем*, *закџчува*, које бележи Д. Јовић⁶³, нисам нашао.

171. Везник *да* пред облицима презента оних глагола који почињу неким самогласником готово редовно се елидира у целом говору: *д џдем*, *д џзем*, *д џвџдем*, *д џиџем*, *д џнџем*, *д џрџем*, *д џџем* и сл.

Везник *да* најчешће се изоставља: *џн џиџо рџкне*, *не сме џу џиџи џџџе*.

⁶⁶ Тако је и у суседном јасеничком селу Сепцима — према мом материјалу.

⁶⁷ За Чумић Д. Барјактаревић каже да је обично *-у*, н. д., 20.

⁶⁸ А. Пецо и Б. М., н. д., 148.

⁶⁹ Д. Барјактаревић, СДЗБ XVI, 100.

⁶⁰ О губљењу сугл. *ј* у наст. *-ају* в. М. Пешкић, н. д., 174—75.

⁶¹ В. о овим облицима код А. Пеца и Б. М., н. д., 348.

⁶² Д. Барјактаревић, ЗФЛ IV-V, 20.

⁶³ Д. Јовић, ЗБВПШЗ I, 37.

АКЦЕНАТ ПРЕЗЕНТА

172. Они глаголи који у књиж. језику имају дугоузлазни акценат у презенту, имају га и у говору Раче са околином: *живим, живиши, живи, живимо, живишице, живе и живу, вучем, вучеши, вуче, вучемо, вучешице, вучу*. Досљеници из тимочке зоне, нарочито у М и Вч, нешто ређе у Вишевчићу, а потом у А и ДР уместо тонског изговарају на истом месту експираторни акценат, а у М сасвим је обичан и експираторни акценат на наредном слогу: *вучем њесак, живи сам, добро расице, шид ми се шу вршиши, краду ми њајрику, мн ид не њрилич*.

173. а) Глаголи са силазним акценатом у презенту књижевног језика и овде имају одговарајући силазни акценат: *ићем, ићеш . . . , ндсим, крћим, кдћам, њрам се, илдам, слћшам, њлћем* и други са кратким акценатом; *бћнчим, фћлчим, врћснем, вћчем* и др. са дугосилазним акценатом.

Скраћивање дугосилазног акцента, обично у експираторни, р-дровна је појава у М и Вч, затим у Вишевчићу и А, а ређе у ДР: *виче, њишам, наћеш, кћже, њрича, њничим, радимо*.

б) Глаголи *њрам, кдћам* и са њима сложени, разуме се, имају у 3. л. мн. непренесен акценат: *ијрају, којјају*; гл. *чешљам*, који по Даничићу иде у овај акценатски тип (Акц. 166), може се чути и са дугосилазним, односно дугоузлазним акценатом: *чешљам, чешљамо*, али *чешљају*. У Рачи а тако и у читавој овој зони, често се чује облик 3. л. мн. са аналошким кратким акценатом: *њрау, кдћау, чешљау*. Даничићев гл. *махаши* у презенту овде се чешиће употребљава са дугосилазним акценатом: *мшем* и знатно ређе *мшем*⁶⁴.

в) Глаголи VI врсте типа *њричам, њричаш . . . , њрича(ј)у* у говору ове зоне имају такав акценат, али у 3. л. мн. продире и аналошки дугосилазни акценат: *њричау С, њишау Ђ, ручају и ручају Вч и МК, чувау и чувау БЂ, њосмањрау С*. Напоредне облике са дугосилазним и дугоузлазним акценатом белскио сам од истог информатора у наведеним селима.

Појава аналошког дугосилазног акцента у 3. л. мн. през. много је дослднија у читавој зони код гл. *нћмам — нћмају*.

г) Глаголи *њићанчим, њдњрчим* (Акц. 157) овде се изговарају са дугосилазним на другом слогу: *њићанчим, њдњрчим*.

д) Даничићев облик презента *звнћем* (Акц. 123) овде је само *звнћем*; ни презент *свћрнем* (Акц. 124) није непознат у овој зони, али је много фреквентнији обик са дугосилазним акценатом — *свћрнем*.

ђ) Неколико глагола VII врсте који по Даничићу иду у акценатски тип *брћишмиши* (Акц. 155—57) овде се у презенту изговарају само с дугосилазним или дугоузлазним акценатом на претпоследњем слогу основе (тип *једначиши*, односно *обавјиши* кад су сложени); то су ови глаголи *длакавим, оћелавим* и *оћелавим, ошуйави* и *ошуйави, умилосћивим, наћраћим, њочаћавим* и *њочаћавим*. Напоредни су облици *брћишчим* и *брајишчим*; *омаћорим* ређе је него *омаћорим*, а у ВК сам забележио и *омаћорим*; тако и: *кисћлим* и *кисћлим — укисћлим*.

⁶⁴ Исп. М. Стевановић, *Савремени српскохрв. језик* I, 381.

179. Према књижевном *идчим*, али *идиочим* (Акц. 144—46) овде одговара: *иочим*, *иочини*, *иочий*, *иочи́мо*, *иочи́тије*, *иоче* и *иочу* — *наидчим*, *наидчии*, *наидчи*, *наидчимо*, *наидчи́тије*, *наидче* и *наидчу*; а и *срамои́им се*, *весели́мо се*.

Ова појава није условљена повећањем броја слогова, што се види из примера *слѣдим*, *скршим*, *сљожим*, *здрбим*, *склѣним се*, *скрѣшим*, *сидрим* и сл. Аналогичној према олаквим облицима, као и према глаголима типа *идсим*, у говор Раче продете и тип *идчим*, *лѣжим*, *дрбим*, *кѣши се*, а нарочито у 1. и 2. л. мн. — *иди́тије*, *сѣлимо*, *чѣсти́мо се* и сл. Знатно се чешће јавља *сведочим* од *сведочи́м*, *исведочи́мо* од *исведочи́мо*.

Према краткоузлазном у књиж. језику редовно сам на истом слогу бележио кратки акценат у презенту глагола *донѣсем*, *донѣсе́мо*, *донѣсу*, *и́ронѣсем*, *унѣсем*, али и *унесѣм* — *унесѣ́мо*; тако и *и́ренѣсем* и *и́ренесѣм*, а само *довѣдем*, *довѣзем*, *сѣровѣду*,

— *имам*, *имаш*, *има*, *имамо*, *имати́е*, *имају* и *имају*,

— *идем*, *идеш*, *иде*, *идемо*, *иде́тије*, *иду* поред ређег *идѣм*, *идѣш*. У ВК и С бележио сам и *идѣмо*, а у Бц сам нашао *и́рцам*, *и́ужвам*, *изи́ужвам*, *идѣшам*, *намѣшам*.

180. Према Даничићевом презенту *риља́м*, *срља́м*, *шчеја́м* (Акц. 167—68) овде је само *риљам*, *срљам*, *шчејам* — *риљају*, *срљају*, *шчејају*, а према *забѣзекнѣм се*, *јаукнѣм*, *маукнѣм* (Акц. 121—22) и *маучѣм*, *јаучѣм*, *и́ијучѣм*, *и́ијучѣм* (Акц. 180) овд: немамо *забѣзекнѣм се* и сл. већ *забѣзекнѣм се*, *јаукнѣм*, *маукнѣм*, *маучѣ*, *јаучѣм*, *и́ијучѣм*, *и́ијучѣ*; тако и *ио́чинѣм*.

181. У читавој зони први слог је дуг у свим облицима презента гл. *сме(ј)ем се*. У р. дном придељу имамо кратки акценат — *смејао се* и *смејао се*, а сложени *насмејао се* и *насмејао се*.

ИМПЕРАТИВ

182. Облици императива творе се углавном као у књиж. језику. Облик за 1. л. мн. чуо сам само неколико пута: *бѣжимо одавде*, *осидвимо идо*, *немојмо итакѣ* и сл. У обичном говору овај облик је замењен конструкцијом *ајде + да + 1. л. мн. ирезенија*: *ајде да сврнемо*, *ајде да ја бијемо*, *ајде да иошрчи́мо*, *ајде да иѣвамо*, *ајде да се иољубимо*, *ајде да идемо*. Редукцијом гласа *е* и испадањем сугл. *д* пред везником *да* речца *ајде* склађује се често у целој зони у *ај*: *ај да ручамо*, *ај да сиднемо*, *ај д идемо*, *ај да збирамо*.

У том се облику, поред *ајде*, употребљава испред 2. л. једн. и мн. презента: *ај д учиши*, *ај да врнеши*, *ај д идеши*, *ај да круниши*, *ајде да ионѣсиш*.

Облик 1. л. мн. императива ретко се употребљава и у неким другим говорима.⁶⁶

⁶⁶ Исп. Ј. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 1938-39, 69; ретко се јавља и у говору ист. Херцеговине, в. А. Пецо, н. д., 153; тако је и у староцрногорским говорима, в. М. Пешкић, н. д., 175; нема га ни у говору Левча, в. Р. Симић, СДЗБ XIX, 392.

ИМПЕРФЕКАТ

188. Само се 3. л. једн. имперфекта гл. *биџи* може често чути у говору овога краја: *чи њи беше?*, *беше ли и Милош с нас?*

Од других глагола могу се чути само облици 3. л. једн. и то врло ретко. У Поповићу, чини се, његова употреба је најшира: *Овај мали ми љрчаше; беше велика зима ВК, бдбо, Миле ње љрчаше за љдгине; љрдбаше и бн да се врне С, баш мораше и да ме наљуџи ДР, и дна викаше на нас; љдб ни љрчаше кум Милан Бњ, како љи се зваше брдџи? Б, шџи љи онд имаше с њџи?, како љи се љрезиваше љјак? А.*

189. Из примера које сам навео јасно је да за овај говор не вреди Даничићево правило да је у имперфекту исти акценат какав је у презенту.⁷⁰ То потврђују и други примери које сам у појединим селима бележио.

АОРИСТ

190. У говору подручја Раче аорист је жива категорија, нарочито у приповедању, али је несумњиво да му се фреквенција поступно сужава. Између осталог, доказ је и усвајање облика презента у 3. л. једн. за глаголе чији су облици у аористу и презенту само акценатски диференцирани: *наџочи* — *наџдчи* и сл. Најчешће се чују облици 3. л. једн. и мн.; облици 2. л. једн. и мн. најчешће се јављају у упитним реченицама: *дрџа ли љи?*, *љџа ли ља љи?*, *љи ми рече да не знаш, чуџи ли?*, *видим сџадосџе, љоџџасџе ме, рџкосџе ни.*

Облици аориста од гл. несвршеног вида ретко се чују, али не може се рећи да је њихова употреба необична у овом говору. Ево неколико примера: *дрџаше не* (они), *шџи ља не љџџи* (ја), *ћуџамо, ја и вџи, љомџаше не Франџџи, кџа* (ја), *шџасмо, док сџовараше шџџе* (они), *љдраше* (они) *овџм* — *онџм*.

191. У свом раду *О љаџоласким облицима за обележавање љрошлосџи у љоворима Раче Краџџевачке*⁷¹ Д. Јовић износи мишљење да у поменутом говору има случајева, нарочито код глагола са основом на задњонепчани сугласник, „да су облици за сва три лица једине исти“ (н. д. 34) и наводи ове примере: *она љџвуче љамо, ја љџвуче овамо; ја љџбџџе, а љи осџани, ја љосече брес*. И ја сам бележио сличне примере, али од глагола на самогласник: *ја ља удари*. Међутим, у свим случајевима информатори су их, уосталом као и код Д. Јовића, изговарали у афекту. У Б сам поново забележио 1. л. једн. аориста од гл. *ударџи* са сачуваном разликом у акценту према 2. и 3. лицу: *удџри му ја јџдџн шамџр*, али ово није било речено у афекту. Зато мислим да се Јовићев закључак да у овом говору постоји „тџџња за уџдначаванџем система“ и да се тај процес врши тако што „2. и 3. лице намеђу свој облик првом“ не може

⁷⁰ Даничић, Акценти, 202.

⁷¹ Д. Јовић, ЗБВШЗ I.

прихватити. Ја бих догао да се таква тенденција уочава само у емотивним ситуацијама. Напротив, сматрам да и за овај говор важан констатација коју је дао проф. Стевановић за ђаковачки говор да је „облик 1. лица, према другом и трећем, као једину разлику сачувао другачији акценат“⁷². Исправност таквог закључка показује и пример *не сејймо се*, забележен у М, који упућује на чињеницу да се у делу овог говора акценат јавља као диференцијални знак чак и између облика првог лица множине презента и истог лица аориста, до чијег је изједначења дошло губљењем сугласника *с*, односно *х* из наставка за прво лице множине. У *не сејймо се* акценат је аналошки. Према *скочимо* — *сејймо се* добивено је и *сејймо се* према *скочимо*.

Занимљив је и пример забележен у ГЈ: *дсиа ја сам*. Померањем кратког акцента са крајњег отвореног слога информатор је, рекло би се, тако изједначио прво лице са друга два. Међутим, није тако. Он је у даљем казивању за треће лице јединине употребио облик *дсиаде* (чета), а потом: *а ја осиддо жиџ*.

И јављање наставка *-о* у 1. л. једн. код гл. *узети*, између осталог, може се протумачити жељом за очувањем разлике између првог лица јединине, с једне стране, и 2. и 3. лица јединине, с друге стране. Тако нпр. у Б сам забележио: *ја ўзо иљдду кила* са аналошким акценатом према 2. и 3. лицу јединине, а у П: *ја узџ обрџицу* са непренесеним акценатом.

192. У већем броју случајева сугл. *с* у 1. л. мн. се не јавља: *једџ се ѿровџоко*; *шў ѿреноћимо* и *сабајле крећимо*; *ѿројддомо*. Д. Јовић пише да се облици без *с* јављају понекад у селима која се граниче са моравским селима косовско-ресавског дијалекта и наводи примере из ДР, С и Т. Ја, пак, у С и Т нисам забележио ни један пример са сугл. *с*, а тако и у ГЈ и П. За остала села ове зоне бројањем примера утврдио сам однос 1:2 у корист облика без сугл. *с* у наставку.⁷³

АКЦЕНАТ АОРИСТА

193. У 1. л. једн. силазни акценти остају непренесени, сем ако је претходни слог био дуг на коме се, као и у књиж. језику, налази дугоузлазни акценат: *сејйи се*, *чўччи*, *ѿојледа*, *удѿри*, *најрѿви*, *занишѿни*, *курѿиалиса с*; *сўну*, *вићну*, *рѿши*, *ѿревиќа*, *уѿројдсици*; посебан случај представљају глаголи с акценатом на крајњем отвореном слогу: Наиме, ако је иза облика аориста употребљена нека енклитика, нпр. *изѿворѿ му* (ја), изговара се кратки акценат, а ако нема енклитике, онда се по правилу изговара дугосилазни акценат, који није у оној мери дуг као нпр. у облицима презента: *ја ѿѿрчѿ*, *кад ја скочѿ*, *засѿд*. Код становништва досељеног из тимочке зоне често, наравно, место дугоузлазног сретамо ексцираторни акценат на месту дугоузлазног: *ѿѿра*, *зѿѿра*, *ѿоќўса*, или чувају непренесени акценат: *најисѿ*, *доћд*, *рекѿ му*, *зѿѿрѿ* (сакупљѿх).

⁷² М. Стевановић, СДЗБ XI, 126.

⁷³ О распрострањању облика без сугл. *с* в. Р. Сидић, н. д., 384.

194. У облицима за 2. и 3. л. једн. увек је силазни акценат на првом слогу: *дѣра, нѣнѣшани, љзвѣла се, дѣшѣа, љвѣшѣи*. Тако је и у селима првог акценатског типа. Одступање од овог правила је само у глаголима типа *наћи*: *нађе, дѣђе, љбђе* и сл. Поред облика *нѣиђе, љзиђе, дѣиђе* у ГЈ забележио сам и овакав акценат: *мајбр Милѣвоје кад наѣђе оѣуд*, а у С: *чим изѣђе, ѓн се ѣрѣдаде*; у МК: *оѣиђе ми дѣше сѣмо*.

195. У лицима множинне чува се, као и у првом лицу јединице, акценат инфинитивне основе. Ево нешто примера: *љосѣдѣмо, набрѣмо, дѣђоѣмо, урѣдѣше, љлѣѣише, заѣѣише* и др.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОЗИ

196. Глаголски прилог прошли сасвим је ишчезао из говора ове области, само се може чути поприцевљени облик *бѣвши*.

197. Облици глаголског прилога садашњег веома ретко се могу чути и то само од неколико глагола: сви примери које сам забележио а и они што их је нашао Д. Јовић⁷⁴, употребљени су у вези са аористом,

Д. Јовић је забележио: *радеући* (дрвѣгут), *мислеући, љеваући*. Ја сам чуо само ове примере: *изѣбоѣмо радеући М, љоцрѣкаше вѣкаући П*. Облик *вѣкаући* јасно показује да је осећање за глаголску основу поремећено. У праву је Д. Јовић када тврди да је наст. *-ући* „импортован из других дијалеката“ (н. м.)

Израз *идући ѣрема* биће да је прихваћен из књиж. језика, или је, можда, било случајно то што сам га искључиво бележио једино од млађих особа.

Запажања Д. Јовића која је изнео о глаг. прилогу садашњем за трстенички говор у основи вреде и за говор ове области.⁷⁵

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВИ

198. *Глаголски ѣридев радни*. — Основна одлика облика придева радног за м.р. у јединици је готово редовно сажимање крајњих самогласничких група: *-ао, -уо, -ео*. До сажимања не долази ако је први самогл. под акцентом: *ѣрѣѣо, оѣоѣо*, али *ѣѣоро*.

Облици типа *раѣил, казал, заборавил*, какви се могу још увек чути у М, а ређе у Вч, најбоље нам показују колико се споро одвија процес уједначавања говора овог подручја.

199. *Глаголски ѣридев ѣрѣни*. — а) Распоред наставака за творбу овог облика је као и у књиж. језику. Чини се да је нешто чешића употреба наст. *-ѣи* код глагола са инфинит. основном на *-а*: *вѣиш да в вѣзѣи; ми ѣѣла још нѣѣ узѣраѣио*.

⁷⁴ Д. Јовић, н. д., 40.

⁷⁵ Д. Јовић, СДЗБ XVII, 149.

б) Редовна је појава хајатског *e* и у овим облицима: *поишвѐн*, *бишвѐн*, *добивѐн*.

в) Глаголи I врсте с основом на *з* и *с* редовно имају јотован сугласник: *вѣжен*, *одирѣжен*, *иририжен*, *јомјужен* и *јомјужен*, *сидишен*, *поишрѣшена*.

200. Акцентом се овај облик углавном слаже са Даничићевим системом: *зарѣзан*, *забелѣжен*, *јолдмљен*, *ојравдан*, *завѣзан*, *јокрѣнуи*, *ириказиван* и сл.

Ипак глаголи типа *ишраиш* имају у овом говору најчешће облике као *узбран*, *јокрујован*, *изишран*, *ишочишан*, а ређе *јзбран*, *јокрујован*, *изишран*, *ишочишан*.

Осим тога, трпни придев неких глагола има на наставку *-ен* дуго-силазни акценат: *илеишѐн*, *ишчѐн*, *донешѐн*, *доведѐн*, *изувѐн*, *умишѐн*, *саишвѐн*, *саишјѐн*; у свим другим облицима, а понекад и у овом, биће кратки акценат: *илеишѐна*, *илеишѐни* итд.

АКЦЕНАТ ГЛ. ПРИДЕВА РАДНОГ

201. Акценат углавном одговара ономе у књиж. језику: *јѐо*, *јојѐо*, *срѐла*, *ишрѐла*, *довѐо*, *поишнуи*, *јокдјали се*, *илѐо*, *имѐо*, *изушѐо*, *поишрошѐо*, *доишѐро*, *обеишѐо*, *рачунѐо*, *вечѐраи*, *обѐсио се*, *долѐзиш*, *ишвидѐли*; *ишрѐсо* — *ошрѐсо*, *вѐуко* — *ошвѐуко*, *ишреобѐуко се*, *зайишѐио*.

Код дела становништва које је пореклом из источних крајева уопштен је акценат — експираторни или кратки, на крајњем слогу основе: *ишѐрао*, *мучио*, *ошѐваио*, *налушѐио*, *поишнуо*, *вечѐрао*, *извадио*, *удаѐла се*, *ишрељѐао*, *задрѐжао*, *илѐдо*, *шалѐла се*, *забравѐила*, *уваишѐиш*, *навадиѐла се*, *удаѐио*. И кад је претходни слог дуг по правилу нема преношења силазног акцента, а ако се пренесе, онда је то готово редовно експираторни: *измѐишѐла* и *измѐшѐла*, *куишѐла*, *ошладнѐо*, *уишѐнѐла* и *уишѐнѐла*, *каздо*, *ишричѐао*, *ишражѐиле*, *сирѐмиш*, *сирѐмао*, *налушѐиѐла се*, *бранио*, *одеѐио*.

И у М се могу чути облици типа *зино* поред *зинѐо*.⁷⁶

202. Од глагола типа *иш* — *ишѐла*, *идиш* — *идишѐла* нашао сам ове: *ддо* — *дѐла*, *ишрд(а)о* — *ишрѐдала*, *ишрд(а)о* — *ишрѐдали*, *зѐдо* — *зѐвала*, *идзѐ(а)о* — *идзѐвала*, *бѐао* — *бѐала*, *убѐо*, *убѐрала*, *ишѐо* — *ишѐрала*, *дѐро*, *дѐрала*, *кѐо* — *кѐѐла* и *кѐѐла*, *ишрдкѐо*, *ишрдкѐѐла*, *ишѐо се* — *ишѐла се* и *ишѐла се*, *идишѐо се*, *идишѐла се*, *наишѐо се*, *наишѐла се*, *снѐла*, *ишрднеѐла*, *одн(е)о* — *однѐла*, *ушѐо* — *ушѐла* *дзузо*, *дзуѐла*, а само *иш* — *ишѐла*, *ишѐио*, *ишѐиѐла*.

203. Глаголи Даничићевог типа *ишднуиш* — *ишднѐм* (Акц. 119) могу имати двојак акценат: *ишднуо*, *иднуо*, *илднуо*, илп: *уиднуо*, *уидно* и *уишднуо*, *ишѐднуо* и *ишѐднуо*, *ишѐднуѐла*.

⁷⁶ Даничић, Акценти, 122—125.

204. Сложени глаголи према Даничићевом типу *и́раиш* — *и́раш* (Акц. 155—56) имају двојак акценат: према *којдо*, *и́рдо*, *чешљдо*, сложени су *окојдо*, *дојдо*, *зашрдо се* и *зширо се*, *очешљдо се* и *дчешљо се*, *очешљдла се* и *дчешљала се*.

205. Радни придев гл. *ораиш* (Акц. 178) има само овај акценат: *ордо*, *ордла*, а сложени — *иоордо*, *иоордли* и *идоро* — *идорали*; тако и од гл. *чешаиш*: *чешдо* — *иочешдо* и *дчешо се* (ређе). Са њима се слаже и сложени гл. *наинаиш* — *наиндо* и *наино*, *наиндла* и *наинала*.

Гл. *лиисаиш* (Акц. 179) иде у тип *и́ришиш* (Акц. 182): *лиисо*, *лиисами*, *иолиисами*.

206. Глаголи типа *кдваиш*, *кујем* (Акц. 186—87) различито се акценатски понашају, нарочито кад су сложени: *шрдо* и *шрводо*, *дшрово се* и *ошрводла се*; тако и: *дново*, *дшково*, *бљвоао* и сл.

Тако се понашају и глаголи типа *куидваиш*, *кујујем* (акц. 192—93): *кујово* и *кујовдо*, *кујовала* и *кујовдла*. Такав акценат имају и: *накуидваиш*, *болдваиш*, *иладдваиш*, *дардваиш*, *дуидваиш*, *кумдваиш*, *мождваиш*, *робдваиш*, *руковаиш*, *шурдваиш*.

207. Глаголи VIII Белићеве врсте типа *бџсаиш*, *бџим*, најчешће имају кратки акценат на крајњем слогу основе: *бџдо*, *бџдли* и ређе *бџсо*, *бџсала*; тако и кад су сложени: *иошрдо*, *иошрчдла* и ређе *идшрчо*, *идшрчала*.

ПЕРФЕКАТ И ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

208. Основно обележје перфекта говора Раче у односу на књиж. језик је честа употреба крњег перфекта, нарочито у 3. л. једн. и мн.: *он кујшо*, *они све иолудели*, *ја се мдл наидо*.⁷⁷

209. Употреба плусквамперфекта је сужена у овом говору: *сво био иоцрнео ко земаља*; *били се мдио наљуишли на мене*; *ми били сврнули код неџ*, *а он био ошйшо*; *шид смо се шид били намучили*.

Творбу овог облика карактерише употреба крњег облика перфекта помоћног глагола *биш*⁷⁸. Облици са имперфектом помоћног глагола ређе се чују: *сирџ ни беше до расад*; *беше се смрзо*.

ФУТУР

210. Футур у говору овог подручја карактерише непостојање конструкције *иомаћни глагол + инфинитив*. Инфинитив се у таквом случају редовно замењује везом *да + ирезени*. При том везник *да* често испада, а облик *ће* уопштава се за сва лица, што је, несумњиво, утицај тимочког

⁷⁷ Исп. Д. Јовић, ЗВВШЗ I, 28 и тамо наведеном лит., А. Пецо и Б. М., н. д., 354.

⁷⁸ Исп. Д. Јовић, н. д., 39.

становништва: *идле ће ме иишам, еи ће ја иојурине, а ми ће ја иресреи-немо, иић ће ми кажеш*. Процес уопштавања енклитике *ће* за сва лица да се лако објаснити чињеницом што је облик презента, као саставни део сложеног футура, довољно изразит носилац обелсјка лица.

211. Облици типа *наћу, ићу, идћу, исћу* често се употребљавају у овом говору⁷⁹. Поред *илшћу* обично је и *ишћу, нашћу, оздешћеш*.

ФУТУР ЕГЗАКТНИ

212. Облици футура II у говору Раче ретко се јављају, али се не може рећи да су и непознати овом говору. Ево неколико примера: *кад иић будем реко, има да се зайањиш; ако будеш живе; чим ја будем видео, исћу ја; дни иићо иић буду рекли, иић иић је*.

Значење овог облика најчешће се исказује конструкцијом *везник + ирезенци*: *чим ућем, скинућу каћу; ако не дођем ја, иослдћу деће, кад идтајеш, видећеш како иче*.

Иначе, при творби футура II употребљавају се различити облици презента гл. *бићи* који постоје у овом говору (в. т. 164).

ИНФИНИТИВ

213. Инфинитив се врло ретко чује, али се не може рећи да га је нестало. Нестала је само футурска конструкција типа *ћу радиши*. Од једног информатора у Т, који ми је описивао процес подизања кукуруза, записао сам ову реченицу: *ићеба, ићево, иоордиши, ја иосејати, иодрљачиши, иидиши никне, койдиши, ираишачиши, дећо иић*. Ово не значи да је инфинитив у честој употреби у овом говору. Напротив, процес губљења инфинитива, који се постепено шири према северу, захватио је и ове говоре, а нарочито је помогнут утицајем говора призренско-тимочког становништва, којег овде има, видели смо напред, у великом броју.

Сем у изразу *идже бићи* поред *идже биши*, супински облик налазио сам у слободној употреби: *нембј ме лутиши*.

⁷⁹ Исл. Р. Симић, н. д., 339 и тамо наведену литературу.

ЗАКЉУЧАК

214. Чињенице разматране у претходним одељцима указују на следеће.

1) Дијалекатски тип говора подручја Раче није компактан. И поред тога што је становништво из различитих дијалекатских области овде већ око 200 година, није дошло до дијалекатске нивелације. Може се рећи да у већим кључним пунктовима поједине групације чувају своје особине, али истовремено примају поједине црте других суседних дијалекатских типова. Отуда је овај говор и данас у снажном превирању бројних струја.

2) Призренско-тимочка група доноси тзв. балканизме, чува их и намеће другим говорима, али истовремено прима неке одлике новоштокавских говора, нпр. усваја троакценатски систем, синтетичку компарацију и др.

3) Млађа динарска струја утиче на формирање падежног система, а и сама прима утицаје других дијалекатских типова.

4) Косовско-ресавска струја губи *е* у наст. за творбу компаратива и одричног облику гл. *јесам*, али истовремено утиче на учвршћивање екавске замене *јаша* и заједно са старијом динарском струјом доприноси до извесне мере чувању силазних акцената на унутрашњим, а донекле и крајњим слоговима речи.

215. Говор подручја Раче данас карактеришу ове црте:

а) с једне стране, доследно губљење дужина иза акцентованог слога, непознавање краткоузлазног акцента, троакценатски систем који није као косовско-ресавски, јер је, између осталог, редовно померање силазних акцената на претходни дуги слог, и, с друге стране, постојање зоне у којој се мешају призренско-тимочки акценатски тип са експираторним акцентом и онај из новоштокавских говора;

б) екавска замена *јаша* шумадијско-војвођанског типа;

в) синтетичка компарација, али проширена употреба наставка *-ши*;

г) млађа новоштокавска деклинација, али и њена знатна поремећеност: тенденција преношења функције инструментала на акузатив, за-

тим нестабилност у употреби локатива као падежа места и тенденција његовог замењивања акузативом, једном речју постојање до извесне мере аналитичког типа деκлинације; потом замена акузатива множине номинативом код именица мушкога рода, изједначење облика датива-локатива једине придевско-заменичке деκлинације мушког и средњег рода са обликом инструментала;

д) готово редовно замена инфинитива везником *да* + *йрезенї*, потпуно губљење глаголског прилога прошлог и готово потпуно ишчезавање имперфекта и глаголског прилога садашњег, сужена употреба плускв-амперфекта и футура II, као и његово доста често замењивање конструкцијом *везник* + *йрезенї*.

216. Због свега овде изнетог не може се говорити о припадности говора подручја Раче било којем од познатих дијалеката нашега језика.

СКРАЋЕНИЦЕ УПОТРЕБЉАВАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

А. Белић, ДИЈС	А. Белић, <i>Дијалекти Источне и Јужне Србије</i> , СДЗБ I, 1905, СХI + 715
Д. Барјактаревић, ЗФЛ IV—V	Данило Барјактаревић, <i>Гласовне и морфолошке особине у јовору села Чумића</i> , Зборник за филологију и лингвистику Матице српске IV—V, 1961—1962, 12—21.
Д. Барјактаревић, ЗФФП II	Данило Барјактаревић, <i>Гласовне и морфолошке особине села Церовца</i> , Зборник Филозофског факултета у Приштини II, 1964—1965.
Д. Барјактаревић, СДЗБ XVI	Данило Барјактаревић, <i>Новојазарско-сјенички јовори</i> , СДЗБ XVI, 1966, 1—177.
М. Грковић, ППЈ III	Милица Грковић, <i>Акцентнај именица у јовору села Чумића</i> , Прилози проучавању језика III, 1967, 111—140.
М. Грковић, ППЈ IV	Милица Грковић, <i>Акцентнај њридева у Чумићком јовору</i> , Прилози проучавању језика IV, 1968, 161—167.
Даничић, Акценти	Ђуро Даничић, <i>Српски акценци</i> , 1925.
П. Ивић, СДЗБ XII	Павле Ивић, <i>О јовору Галићских Срба</i> , СДЗБ XII, 1957, XXI+519.
П. Ивић, СДЗБ XXIV	Павле Ивић, <i>Белешке о биографичком јовору</i> , СДЗБ XXIV, 1978, 125—176.
Д. Јовић, ГФФНС IV	Д. Јовић, <i>О њерфекциу без њомоћној њлајола у јоворима долине реке Раче</i> , Годишњак Филозофског факултета у Н. Саду IV, 1959, 217—227.

- Д. Јовић, ЗБВПШЗ I
 Душан Јовић, *О илаиолским облицима за обележавање прошлости у говорима Раче Крагујевачке*, Зборник радова Више педагошке школе у Зрењанину, I, 1962, 27—42.
- Д. Јовић, ГФФНС V
 Душан Јовић, *Неки ојшњи и акценайски йроблеми говора зоне Раче Крагујевачке*, Годшшњак Филозофског факултета у Новом Саду V, 1960, 163—184, са картом.
- Д. Јовић, СДЗБ XVII
 Душан Јовић, *Трсиенички йовор*, СДЗБ XVII, 1964, 1—240.
- Б. Николић, СДЗБ XIV
 Берислав Николић, *Сремски йовор*, СДЗБ XIV, 1964, 201—412.
- А. Пецо, СДЗБ XIV
 Асим Пецо, *Говор ишйочне Херцејовине*, СДЗБ XIV, 1964, 1—200.
- А. Пецо и Б. М., СДЗБ XVII
 Асим Пецо и Бранислав Милановић, *Ресавски йовор*, СДЗБ XVII, 241—366.
- А. Пецо и Б. М., АФФ 2
 Асим Пецо и Бранислав Милановић, *Особине левачкој йовора*, Анали Филозофског факултета у Београду 2, 1963, 187—204.
- М. Пешикан, СДЗБ XV
 Митар Б. Пешикан, *Сйароцрнојорски средњокайунски и лшански йовори*, СДЗБ XV, 1965, 1—294.
- Р. Симић, СДЗБ XIX
 Радоје Симић, *Левачки йовор*, СДЗБ XIX, 1972, 1—618.
- М. Стевановић, ЈФ XIII
 Михаило Стевановић, *Ишйочноцрнојорски дијалекай*, ЈФ XIII, 1933—1934, 1—128.
- М. Стевановић, СДЗБ XI
 Михаило Стевановић, *Баковачки йовор*, СДЗБ XI, 1950, 1—152.
- И. Стевовић, СДЗБ XVIII
 Игрутин Стевовић, *Шумадијски йовор у Грузји с особийим осврйом на акценйе*, СДЗБ XVIII, 1969, 401—635.

Радослав Павловић

ФОРМЫ СКЛОНЕНИЯ И СПРЯЖЕНИЯ В ГОВОРЕ ОБЛАСТИ РАЧИ КРАГУВЕВАЦКОЙ

(С ОСОБЫМ ВЗГЛЯДОМ НА УДАРЕНИЕ)

Резюме

В языке жителей городка Рача и пятнадцати сел бассейна реки Рачи все еще сохраняются особенности, указывающие на то, что жители этой области берут начало из нескольких диалектных типов. На „тимокское” происхождение жителей некоторых из сел (Вучич, Миращевац) указывает сохранение экспираторного удзрения (*Vīsak/Vīsak*), аналитическое склонение (*сас кѡни, ѿложѣла на ѿвѣда*). Под влиянием призренско-тимокского и частично косовско-ресавского населения часто встречается замена творительного падежа конструкцией: *с(а) + винительный (ѿосвѣђо се с дѣа)*.

Для спряжения в этом диалекте характерно исчезновение деепричастий совершенного вида; деепричастия несовершенного вида почти не встречается; весьма редко и употребление форм имперфекта и плюсквамперфекта.

Для диалекта этой области характерна (как и в косовско-ресавских диалектах) система трех ударений: дзух долгих и одного краткого, без сохранения долготы в предударном слоге.

Сохранение старых, а особенно развитие новых черт в языке этой области, выделяют этот тип из всех наших диалектов.